

J. P. TRAP

KONGERIGET
DANMARK

FJERDE OMARBEJDEDE UDGAVE

PAA GRUNDLAG AF DEN AF H. WEITEMEYER UDGIVNE 3. UDGAVE
OG UNDER MEDVIRKNING AF VIDENSKABSMÆND, FAGFOLK OG
STEDLIGE MEDDELERE FRA ALLE LANDETS EGNE

UDGIVET AF

GUNNAR KNUDSEN

IV. BIND

MARIBO AMT · ODENSE AMT
SVENBORG AMT

KØBENHAVN 1923

G. E. C. GADS FORLAG

(FREDERIK GAD)

INDHOLD AF FJERDE BIND

	Pag.
MARIBO AMT	1—260
Købstæder: Maribo p. 9 — Nakskov p. 21 — Nykøbing p. 60 — Nysted p. 53 — Rødby p. 46 — Sakskøbing p. 39 — Stubbekøbing p. 80.	
Herreder: Falsters Nørre-Hrd. p. 213 — Falsters Sønder-Hrd. p. 236 — Fuglse p. 139 — Laalands Nørre-Hrd. p. 112 — Laalands Sønder-Hrd. p. 88 — Musse p. 172.	
Sogne (og Landkommuner):	
Aastrup (egen Komm.)	258
Alslev, se Nørre- og Sønder-Alslev.	
Arninge (egen Komm.)	92
Askø (egen Komm.)	171
Avnøde (Halsted-Avnede Komm.)	108
Bandholm (Østofte-Bandholm Komm.) .	166
Birket (egen Komm.)	136
Branderslev (egen Komm.)	112
Brarup (Kippinge-Brarup Komm.)	226
Bregninge (Kettinge-Bregninge Komm.)	207
Bursø (Holeby-Bursø Komm.)	153
Danmare (egen Komm.)	93
Døllefjælde (Døllefjælde-Musse Komm.)	199
Engestofte (Vaabensted-Engestofte Komm.)	179
Erindlev [Errindlev] (Erindlev-Olstrup Komm.)	143
Eskilstrup (Ønslev-Eskilstrup Komm.)	232
Falkerslev (egen Komm.)	256
Fejø (egen Komm.)	168
Fjælde [Fjelde] (Slemminge-Fjælde Komm.)	198
Fuglse (Fuglse-Krønge Komm.)	147
Fæmø [Femø] (egen Komm.)	170
Gedesby (Skelby-Gedesby Komm.) ...	245
Gloslunde (Gloslunde-Grøshave Komm.)	97
Godsted (Øster-Ulslev-Godsted Komm.)	203
Grøshave (Gloslunde-Grøshave Komm.)	98
Gundslev (egen Komm.)	217
Gurreby (Skovlænge-Gurreby Komm.) .	107
Halsted (Halsted-Avnede Komm.)	129
Herredskirke (Herredskirke-Løjtøfte Komm.)	127
Herreslev [Herritslev] (egen Komm.) ..	208
Hillested (egen Komm.)	163
Holeby (Holeby-Bursø Komm.)	151
Horbelev (egen Komm.)	254
Horreby (Karleby-Horreby-Nørre-Ørslev Komm.)	252
Horslunde (Horslunde-Nordlunde Komm.)	124
Hunseby (egen Komm.)	174
Idestrup (egen Komm.)	238
Kappel (egen Komm.)	90
Karleby (Karleby-Horreby-Nørre-Ørslev Komm.)	251
Kettinge (Kettinge-Bregninge Komm.) .	205
Kippinge (Kippinge-Brarup Komm.) ...	224
Kirkeby, se Nørre- og Sønder-Kirkeby.	
Krønge (Fuglse-Krønge Komm.)	150
Købelev (egen Komm.)	119
Landet (Landet-Ryde Komm.)	100
Lillebrænde (Torkilstrup-Lillebrænde Komm.)	216
Løjtøfte (Herredskirke-Løjtøfte Komm.)	128
Maglebrænde (egen Komm.)	214
Majbølle (egen Komm.)	187
Maribo Købstads Landdistrikt (Maribo Komm.)	173

	Pag.		Pag.
Musse (Døllefjælde-Musse Komm.)	200	Sønder-Kirkeby (Sønder-Kirkeby-Sønder-	
Nebbelunde (Nebbelunde-Sædinge		Alslev Komm.)	248
Komm.)	154	Taagerup (Taagerup-Torslunde Komm.) .	141
Nordlunde (Horslunde-Nordlunde		Taars (egen Komm.)	183
Komm.)	126	Tillese [Tillitse] (egen Komm.)	94
Nysted Landsogn (egen Komm.)	209	Tingsted (egen Komm.)	233
Nørre-Alslev (egen Komm.)	221	Tirsted (Tirsted-Skørringe-Vejleby	
Nørre-Kirkeby (Stadager-Nørre-Kirkeby		Komm.)	157
Komm.)	229	Toreby (egen Komm.)	191
Nørre-Vedby (egen Komm.)	219	Torkilstrup (Torkilstrup-Lillebrønde	
Nørre-Ørslev (Karleby-Horreby- Nørre-		Komm.)	215
Ørslev Komm.)	253	Torslunde (Taagerup-Torslunde Komm.)	143
Olstrup (Erindlev-Olstrup Komm.)	145	Ulslev, se Vester- og Øster-Ulslev.	
Radsted (egen Komm.)	188	Utterslev (egen Komm.)	122
Ringsebølle (egen Komm.)	140	Vaabensted (Vaabensted-Engestofte	
Ryde (Landet-Ryde Komm.)	102	Komm.)	177
Sakskøbing Landsogn (egen Komm.)	180	Vaalse (egen Komm.)	223
Sandby (egen Komm.)	115	Vedby, se Nørre-Vedby.	
Skelby (Skelby-Gedesby Komm.)	243	Vegerløse (egen Komm.)	240
Skovlænge (Skovlænge-Gurreby Komm.)	106	Vejleby (Tirsted-Skørringe-Vejleby	
Skørringe (Tirsted-Skørringe-Vejleby		Komm.)	162
Komm.)	160	Vestenskov (egen Komm.)	88
Slemminge (Slemminge-Fjælde Komm.)	196	Vesterborg (egen Komm.)	134
Stadager (Stadager-Nørre-Kirkeby		Vester-Ulslev (egen Komm.)	204
Komm.)	228	Vignæs (egen Komm.)	186
Stokkemarke (egen Komm.)	108	Vindeby (egen Komm.)	121
Systofte (egen Komm.)	237	Ønslev (Ønslev-Eskilstrup Komm.)	230
Sædinge (Nebbelunde-Sædinge Komm.)	156	Ørslev, se Nørre-Ørslev.	
Søllested (egen Komm.)	103	Øster-Ulslev (Øster-Ulslev-Godsted	
Sønder-Alslev (Sønder-Kirkeby-Sønder-		Komm.)	202
Alslev Komm.)	249	Østofte (Østofte-Bandholm Komm.)	164

DEN FYNske ØGRUPPE 261

ODENSE AMT . . . . . 266—586

Købstæder: Assens p. 374 — Bogense p. 354 — Kerteminde p. 344 —
Middelfart p. 363 — Odense p. 271.

Herreder: Aasum p. 417 — Baag p. 551 — Bjerge p. 439 — Lunde p. 463
— Odense p. 387 — Skam p. 477 — Skovby p. 492 — Vends p. 518.

Sogne (og Landkommuner):

Aaby, se Nørre-Aaby.		Bedeslev (Nørre-Næraa-Bedeslev	
Aasum (Seden-Aasum Komm.)	418	Komm.)	482
Agedrup (Kølstrup-Agedrup Komm.)	446	Bellinge (Brændekilde-Bellinge Komm.)	405
Allerup (Allerup-Davinge Komm.)	424	Birkinge [Birkende] (Marslev-Birkinge	
Allese [Allesø] (Allese-Næsbyhoved-		Komm.)	449
Broby Komm.)	476	Brylle (egen Komm.)	412
Asperup (Asperup-Rorslev Komm.)	526	Brændekilde (Brændekilde-Bellinge	
Baagø (egen Komm.)	552	Komm.)	404
Balslev (Balslev-Ejby Komm.)	537	Brænderup (egen Komm.)	528
Barløse (egen Komm.)	555	Dalby (Dalby-Stubberup Komm.)	459

Jættestue samt nogle stærkt forstyrrede Dysser, og S for Keldernæs en meget anelig og smuk, fredl. Høj indesluttende en udgravet, velbevaret Jættestue, hvis c. 1,5 m høje Kammer er c. 8,5 m langt. Ogsaa af Gravhøje kendes adskillige. Saaledes har der N. for Stokkemarken været en Gruppe af i alt 8 Høje, NØ. derfor en Gruppe af 6 Høje og N. for Keldernæs en Gruppe af 7 Høje; de fleste af alle disse Høje er dog nu overpløjede eller sløjfede. Ved Abed er fremdraget en Gravplads fra den ældre Jernalder.

Laalands Nørre-Herred.

Sognene: Branderslev, Sandby, Købelev, Vindeby, Utterslev, Horslunde, Nordlunde, Herredskirke, Løjtofte, Halsied, Vesterborg, Birket.

1610

Nørre-Herred, det nordvestligste paa Laaland og det næstmindste i Amtet, begrænses mod Ø. og N. af Vordingborg Bugt, mod V. og SV. af Langelands Bælt og Nakskov Fjord og mod SØ. af Sønder-Hrd. (Arninge, Skovlænge og Stokkemark S.), hvorfra det til Dels adskilles ved Halsted Aa og Ørby Aa. Herredets største Udstrækning fra V. til Ø. er c. 20 km, fra N. til S. c. 15 km. De for det meste lerede Jorder er lavtliggende og jævne undtagen mod Ø., hvor der findes en Del ret stejle Bakker, der omslutter smaa Moser og Kær; Laalands højeste Punkt, Bavnehøj (se p. 3), ligger her.

Herredet er ikke rigt paa Skov (1799 ha). M. H. t. Frugtbarheden hører det til Amtets bedre Herreder, idet der i Gnmst. gaar c. 9 Td. Ld. paa 1 Td. Hrtk. Herredets Fladeindhold udgør 23,833 ha (238,3 km²), deraf Vandar. 85 ha. Ager og Engs Hrtk. samt halv. Skovskylshrtk. var $\frac{1}{4}$ 1905 4968 Td. Folketallet var $\frac{1}{2}$ 1921 med det tidl. Nakskov Landsogn, som udskiltes $\frac{1}{4}$ 1921 (745 Indb.), i alt 13,247 (1801: 7854, 1850: 10,658, 1901: 11,807). I Herredet ligger Købstaden Nakskov. I gejstl. Hens. dannet det med Undtagelse af Vesterborg og Birket Sogne, der hører til Laal. S.-Hrds. Provsti, et eget Provsti, hvortil ogsaa Nakskov Kbst. og Avnede S. af Laal. S.-Hrd. hører.

Nørre-Herred, i Vald. II's Jordeb. saavel *Horselundhæreth* som *Nørrahæreth*, hørte fra 1660 til Halsted Klosters Amt (se videre p. 8).

Ligesom i Naboherredet Laalands Sønder-Hrd. er ogsaa i Nørre-Hrd. de jordfaste Oldtidsmindesmærker meget ulige fordelt. Stengrave og Gravhøje optræder, i Tilslutn. til Forholdet i Laalands Sønder-Hrd., ganske overvejende i Herredets østl. og nordøstl. Parti, i Sognene Birket, Horslunde og Utterslev. Her er i denne Del af Laal. det høje Land, og til dette har Bebyggelsen i yngre Stenalder og i Broncealder væsentligst holdt sig. Af de godt 250 Mindesmærker, som kendes i Hrd. falder c. 220 paa nævnte tre Sogne. Størsteparten af Mindesmærkerne er Gravhøje; af Stengrave kendes c. 25, deribl. enkelte ganske anselige og smukke. Nogle Jernalders Gravfund kendes hist og her; rigt og mærkeligst er Gravfund fra Juellinge i Halsted Sogn, fra den romerske Periode.

Litt.: Indberetning til Nationalmus. om antikv. Undersøgelser i L. Nørre-Hrd., af C. Engelhardt og Magn. Petersen, 1876 (Manusk.).

Branderslev Sogn, fra 1691 Anneks til Nakskov Købstad, omgives af Nakskov Fjord, Nakskov Købstad, Herredskirke og Sandby Sogne. Kirken ligger c. 4

km. N. for Nakskov. De lerede, let bølgeformede Jorder er af fortrinlig Beskaffenhed; mod Fjorden er de lavtliggende (gammel Fjordbund) og beskyttes med Diger; den delvis udtørrede Helgenæs Sø, en tidligere Vig, er lukket med Sluseanlæg. Til Sognet hører den ubeboede Kuddeholm i Nakskov Fjord. Et Par Smaaskove findes (Helgenæs Sk., en Del af Lindelse Sk.). Gennem Sognet gaar Landevejen til Taars Færge, samt Nakskov-Kragenæs Banen.

Befolkning i 1921: 766 (1801: 380, 1850: 632, 1901: 640), boende i 169 Gde og Hse. Det saml. Hartk. (1905): 321 Td.; 26 Gde med 304 og 66 Hse med 17 Td. Hartk., samt 21 jordløse Hse. Ejds. (1920): 4315, deraf Jordv.: 2505. Areal: 1555 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 101 ha, Rug 29, Byg 320, Havre 122, Blands. til Modenhed 41, Kartofler 13, Foderroer 51, Sukkerroer 341; Brak udgjorde 2 ha, Grønføder og Græsning 307, Haver o. l. 36, Tørvemoser 8, Skov 37. Kreaturhold (1920): 254 Heste, 1180 Stk. Hornkv. (deraf 736 Køer), 14 Geder, 76 Faar, 247 Svin (1914: 635).

I Sognet Byerne *Branderslev* (1231 Brandæslef; 1610 Vester Brandersløff) med Kirke (2 km NØ. for Byen paa en Bakke), Skole med et 1909 opf. Gymnastikhus, der bruges til Forsamlingshus, Kbmshdl.; Fattiggaarden (købt 1867) er nedl. 1919; *Helgenæs* (1420 Helnes). Saml. af Huse: *Ugtemose*, *Sandvaadet*, *Branderslevvig*.

Hovedgaarden *Christiansdal*, der hører under Grevsk. Hardenberg-Reventlow (s. d.), har 71,2 Td. H., Ejds. 770, Jordv. 505; c. 325 ha, deraf Ager 274, Eng 28, Skov 2, Mose 2. Hovedgaarden *Nakskov Ladegaard* har 50,7 Td. H., Ejds. 520, Jordv. 306; c. 255 ha, deraf Ager 153, Eng 77, Skov 19 (8 Huse); 18 ha ligger i Sandby S. Hovedgaarden *Helgenæs*, 44,3 Td. H., Ejds. 520, Jordv. 373; c. 279 ha, deraf Ager 210, Eng 36, Skov 12 (8 Huse); 23 ha ligger under Nakskov Kbst. *Holmegd.*, 27,4 Td. H., Ejds. 328, Jordv. 212; c. 122 ha, deraf Ager 114, Mose 2 (4 Huse). *Vennershaab*, 20,7 Td. H., Ejds. 228, Jordv. 144; c. 81 ha, deraf Ager 78 (3 Huse). *Adamsgave*, 17,6 Td. H., Ejds. 230, Jordv. 127; c. 73 ha, deraf Ager 68. Til Ejendommen hører 3 jordløse Huse og en Mølle med Bageri. *Elmelund*, 14,7 Td. H., Ejds. 149, Jordv. 96; c. 55 ha, deraf Ager 52, Eng 1 (1 Fodermesterhus). *Frihavegd.*, 14,2 Td. H., Ejds. 143, Jordv. 102; c. 63 ha, deraf Ager 58 (3 Huse). *Gertrudsminde*, 12 Td. H., Ejds. 140; 51 ha, alt Ager (2 Huse). — *Søgd.*, *Jarlstensgd.*

Branderslev S., en egen Sognekommune, har Tingsted i Nakskov og hører under Rets- og Politikr. Nakskov Kbst. m. m., Maribo Amtstuedistr., Vestlaal. Lægekr., Nakskov Skattekr., Laal. Nørre-Hrds. Skyldkr., Amtets 1. Folketingskr., 1. Forligskr. og 2. Udskrivningskr. 271. Lægd. Kirken er selvejende.

Kirken (hvidkalket) bestaar af Kor med Apsis, Skib, Ryttertaarn af Bindingsværk over Vestgavlen og Vaabehus mod S., alt af Mursten. De oprindl. romanske Dele har ret rige Gesimser, paa Koret med Buefriser. Vaabehuset er yngre. Med Undtagelse af Apsidens Halvkuppelhvælvet har Kirken fladt Loft. Indtil 1777, da Gavlspiret blev opsat, skal Vaabehuset have baaret et Taarn. Altertavlen er et smukt Billedskærerarbejde fra Aarene om 1648, med en usædvanlig karakterfuld Nadvergruppe; Chr. IV's Navnetræk er skaaret, Fr. III's er malet. Snedkret Prædikestol fra c. 1600; romansk Granitfont med moderne Fod. I Kirken er der to Krucifikser, det ene fra Slutn. af 15.

Aarh., og flere til Dels ulæselige Ligsten, deribl. over Sognepr. Jørgen Rasmussen, † 1619, Sidsel Margrete Mortensd. (g. m. Chr. Feldthusen), † 1702, og Forpagter Jacob Corne-liussen paa Ladegd., † 1724. Den store Klokke, med Indskr. i Minuskler uden Aarst., er fra 15. Aarh.

Christiansdal (tidligere *Lundegaard*; 1443 *Lundegårdh*) ejedes 1443, 1447 og 1451 af Ulf Godov, der havde maattet pantsætte Gaarden, maaske til Adelsmanden Mads Thomsen, der 1463 skrev sig „i Lunde“; den blev indløst at Ulfs Søstersøn Hr. Johan Oxø, hvis Søn Torbern Oxø solgte den 1512 til Kong Hans. Den blev saa under Kronen til 1647, da den blev mageskiftet bort til en Borger i Nakskov Peder Hansen. Siden kom den igen under Kronen. I den svenske Krig 1659 blev Gaarden afbrændt; 1686 lagdes en Del af Abildtorpe m. m. under den; 1694 fik Generalmajor Jak. v. Geveke den at

Branderslev Kirke.

nyde kvit og frit for Livstid. Han døde 1699, hvorefter Gaarden atter kom under Kronen. 1720 brændte den, hvorefter den blev genopbygget af Bindingsværk. Fr. IV skødede den 1722 til Hertug Chr. Aug. af Got-torp og Greverne Chr. og Fr. Danneskjold-Sam-søe (Hovedgaardst. 100, Bøndergods 1056, Tiende 297 Td. H.) som Erstat-ning for ældre Fordrin-ger paa Kronen. 1727 afstod Hertugen sin Femtedel til Greverne, hvorpaa disse solgte C. til Grev A. Chr. Knuth (Bøndergodset forøget til 1101 Td. H.). Hans Enke Ide Margrethe Reventlow oprettede 1743 *Lundegaard* med andre Ejen-domme til et Baroni Christiansdal (efter Søn-nen Chr. F. Knuth), der ved Bev. af ^{15/6} 1804 substitueredes med en Fidelkommiskapital, i Stedet for hvilken senere

traadte Lilliendal (se III, p. 480). C. indlemmedes 1815, efter at Abildtorpegd. og det øvrige Bøndergods var frasolgt, i Grevskabet Hardenberg-Reventlow. — Hovedbyg-ningen er opf. 1903-05, i Palæstil, 2 Stokv.; den ældre, 1 Stokv. høje Hovedbyg-n. bruges nu til Arbejderboliger.

Nakskov Ladegaard synes at være nævnt allerede 1427, da Ulf Godov (se ovfr.) ejede Gods i Lathægårdh. Senere har den for det meste haft Ejere sammen med Frederiksdal, men frasolgtes 1744, da den gik over til Peter Jessen og Jørg. Christensen Skaffe, der solgte den igen 1748. 1803 ejedes den af Abrh. Ditl. Suhr, dernæst af H. J. Junior og L. Junior, senere af W. C. Mourier, som 1837 skødede den for 70,000 Rd. til Stadshauptmand, senere Major Rasmus Clausen, † 1865, hvis Enke solgte den 1866 for 100,000 Rd. til N. Chr. E. Neergaard, som 1877 afhændede den for 440,000 Kr. til C. A. J. Neergaard, og denne solgte den 1891 for 335,000 Kr. til Købmand W. R. Tidemand af Holbæk; denne solgte den 1900 til J. W. Hansen for 300,000 Kr., der forøgede Jordtilliggendet og 1912 solgte den til L. J. Juul for 625,000 Kr. Derefter skiftede den flere Gange Ejer og solgtes 1918 til den nuvæ. Ejer, A. Hansen, for 900,000 Kr.

Helgenæs er en forholdsvis ny Hovedgd., oprettet i Beg. af 19. Aarh. af Bønderge-d i Landsbyen Helgenæs (der 1664 havde 9 Gde, 2 Hse). 1815 skødes H. af Højeste-

retsassessor F. Tølstrup til Vilh. Licht af Adamsgave, der 1818 solgte den til Jak. Soel. 1823 sælges H. af Generalløjtn. J. F. R. v. Oppen til Urtekræmmer i Kbh. Josva From og Kbmd. Rasmus Clausen jr. i Nakskov, og den første solgte 1824 sin Halvpart til Clausen. 1839 sælger Stadshauptmd. Rasmus Clausen H. for 30,000 Rd. til Kammerrd. J. P. Schwensen. Efter hans Død solgtes den 1864 for 95,000 Rd. til cand. phil. R. Svendsen; 1884 solgtes den for 384,000 Kr. til N. Chr. E. Neergaards Bo, der 1885 for 334,000 Kr. solgte den til P. R. Engholm; 1891 solgte han den for 275,000 Kr. til A. Michelsen, der 1898 solgte den til C. B. E. Lawaetz, og denne solgte den 1910 for 400,000 Kr. til Chr. Justesen; sen. har den været paa fl. Hænder; 1918 købte S. Chr. Fabritius Löppentin den for 685,000 Kr.

Holmegaard ejedes 1823 af Sognef. R. Clausen. Den skødedes 1838 af Kbmd. L. Theisen for 13,900 Rd. til Landvæsenkommissær N. Jakobsen, der anlagde Teglværk og Pottemageri paa Gaarden (senere nedl.), og 1855 solgte den til C. A. Wied for 58,000 Rd.; han solgte den 1896 for 200,000 Kr. til P. H. la Cour.

I Branderslev Præstegd. er Filologen og Digteren Chr. Falster født $\frac{1}{1}$ 1690. Paa Holmegd. er Forfatteren Gustav Wied født $\frac{6}{3}$ 1858.

I Nakskov Ladegds Skov (Østerskoven) ligger en c. 65 m lang Langdysse og tæt ved den Rester af en anden, mindre. I øvrigt kendes i Sognet kun ganske enkelte, nu sløjfede Høje.

Sandby Sogn omgives af Nakskov Fjord, hvorfra Taars Vig skærer sig ind, Langelands Bælt, Købelev, Herredskirke og Branderslev Sogne. Kirken ligger c. 6 km NV. for Nakskov. De mod Ø. lerede, mod V. sandede og grusede Jorder er lavtliggende og lidt bølgeformede. Sognet har lidt spredtliggende Skov (Taars Mader, Høgsmarke Bysk., en Del af Lindelse Sk.; i sidstn. findes Traktørsted, og om Sommeren er der om Søndagen Motorbaadsforb. med Nakskov). Gennem Sognet gaar Landevejen fra Nakskov til Taars Færge, samt Nakskov-Kragenæs Banen. Til Sognet hører Øerne *Enehøje* (1231 Ønæghø, 1421 Enehøve; 99,3 ha, 1921: 6 Indb.), paa højeste Punkt (16 m) af den noget bakkede Ø er trig. St., *Slotø* (1664 Slotzøen; 19,1 ha, 1921: 6

Indb.) og *Rommerholm* (4 ha) i Nakskov Fjord samt *Vensholm* (1231 Wængisholm; 5,4 ha) i Langelands Bælt.

Befolkning i 1921: 1473 (1801: 856, 1850: 1287, 1901: 1350), boende i 359 Gde og Hse. Det saml. Hartk. (1905): 625 Td.; 74 Gde med 574 og 187 Hse med 51 Td. Hartk., samt 44 jordløse Huse. Ejds. (1920): 7767, deraf Jordv.: 4371. Areal: 2836 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 182 ha, Rug 50, Byg 692, Havre 201, Blands. til Modenhed 83, Kartofler 36, Foderroer 95, Sukkerroer 431; Brak udgjorde 72 ha, Grøn-foder og Græsning 574, Haver o. l. 119, Skov 87, Klitar. o. l. 7, Vandar. 15. Kreaturhold (1920): 458 Heste, 1855 Stk. Hornkv. (deraf 1115 Køer), 19 Geder, 114 Faar, 500 Svin (1914: 911).

I Sognet Byerne: *Sandby* (1231 Sandby) — 1921: 117 Gde og Hse og 403 Indb. (med Stationsbyen) — med Kirke, Præstegd., Skole, Fattiggd. (opf.

1859), en Del af denne 1913 omdannet til Alderdomshjem, 6 Pl., 2 Forsamlingshuse (opf. 1888 og 1891, det første mel. Sandby og Taars), Ml., Andelsmejeri, Brugsforen. („Frem“) og Kbmshdhr.; *Harpelunde* (1231 Harpælund) med Jærnbane- og Posteksp.; *Høgsmarke* (Højsmarke; 1231 Høxmarc) med Skole; *Taars* (1420 Wester Tornis) med Fiskerihavn, Fægebro (1,3 m Vand), Fyr, et graat Taarn med Vinkelfyr, og Strandkontrolstat. Saml. af Hse: *Lillemark*, *Sletnæs*, *Lindelse* (Sandby-L.), *Skovstræde*, *Magelunde*, *Korsenakke* (1664 Korsenache). *Rise Mølle*.

Hovedgaarden *Frederiksdal* har 78,1 Td. H., Ejds. 1075, Jordv. 575; c. 355 ha, deraf Ager 287, Eng 7, Skov 26 (20 Hse); den ubeboede Vensholm hører til Godset. Hovedgaarden *Stensgaard* har 45,8 Td. H., Ejds. 530, Jordv. 346; c. 217 ha, deraf Ager 164, Eng 9, Skov 35 (8 Hse). Hovedgaarden *Asserstrup* har 46,5 Td. H., Ejds. 530, Jordv. 366; c. 208 ha, deraf Ager 185, Eng 14 (3 Hse); Dele af Arealet ligger i Købelev og Herredskirke S. Andre Gde over 12 Td. H.: *Krageskovgd.*, 19,7 Td. H., Ejds. 230, Jordv. 158; c. 103 ha, deraf Ager 77, Eng 17, Skov 3 (4 Hse). *Sofiedal*, 19,9 Td. H., Ejds. 205, Jordv. 147; c. 83 ha, deraf Ager 78, Skov 3 (3 Hse). *Strandagergd.*, 13,1 Td. H., Ejds. 118, Jordv. 85; c. 56 ha, deraf Ager 44, Eng 8. *Juelsminde*, 16,6 Td. H., Ejds. 175, Jordv. 119; c. 68 ha, deraf Ager 63, Eng 3 (1 Hus). *Steffensminde*, 13,6 Td. H., Ejds. 130, Jordv. 91; c. 53 ha, deraf Ager 47, Skov 3. *Strandgd.*, 13,2 Td. H., Ejds. 130, Jordv. 97; c. 58 ha, deraf Ager 50, Eng 4, Skov 2 (2 Hse). *Enehøjegd.*, 12,5 Td. H., Ejds. 135, Jordv. 94; c. 98 ha, deraf Ager 73, Eng 11. *Højsmarkegd.*, 12,9 Td. H., Ejds. 122, Jordv. 83; c. 48 ha, deraf Skov 3, Resten Ager (1 Hus). — *Harpelundegd.*, *Frihavegd.*, *Mariendal*, *Tjørnevang*, *Sandbygd.*, *Ellemosegd.*, *Hvedemosegd.*

Sandby S., en egen Sognekommune, har Tingsted i Nakskov og hører under Rets- og Politikr. Nakskov Kbst. m. m., Maribo Amtstuedistr., Vestlaal. Lægekr., Nakskov Skattekr., Laal. Nørre-Hrds. Skyldkr., Amtets 1. Folketingskr., 1. Forligskr. og 2. Udskrivningskr. 269. Lægd. Kirken er selvejende.

Kirken (kalket) bestaar af Skib, Kor, Kapel mod Ø., Taarn mod V. og Vaabenhus mod S., alt af Mursten. Kor og Skib er romanske, med Tandsnitgesimser. Den oprindl. Norddør er nu tilmuret, medens en Præstedør i Korets Sydмур er aaben. Kirken har fladt gibset Loft; Adgangen var tidligere gennem det sentgotiske Vaabenhus, nu gennem det hvælvede Rum i det gotiske Taarn, som har Pyramidetag. Tilbygningen ved Korets Østgavl er et hvælvet Gravkapel, vistnok fra Renæssancetiden, som har været Lungernes Familiegravelse. Altertavlen er et elegant bruskarokt Snitværk i Gudewerths Manér, der oprindl. sikkert har hørt til et Epitafium, og hvori der nu er indsat et moderne Maleri (Christus velsignende). Prædikestolen er et ypperligt Billedskærerarbejde, af samme Mester; paa Lydhimlen Chr. IV's Navnetræk. Granitfont med Rundbuefrise, paa muret Fod. En Pulpiturskranke efterligner Prædikestolens Ornamenter i noget ringere Udførelse. I Vaabenhuset er opstillet to Ligsten (tidl. i Korgulvet), den ene over Niels Lunge til Asserstrup, † 1552, og Hustru Karen Rosengaard, med Portrætfigur af Manden alene, den anden fra 1680 over Jens Willumsen og Hustru. Den ene Klokke er støbt 1567.

Asserstrup (1406 Ascerstorpe) tilhørte ved 1350 Hr. Johs. Svinekul, senere Jak. Pedersen (Gøye), hvis Enke Abel, senere Enke efter Goffred Bang, og Søn Jens Jacobsen 1406-7 solgte den til Hr. Folmer Jepsen Lunge. Den ejedes derefter af Hr. Folmers Brodersøn Hr. Tyge Lunge, hvis Datter Kirsten bragte den til sin Ægtefælle Vincents Iversen (Dyre), der ejede den 1485. Den følgende Ejer var disses Søn Niels Vincents Lunge, † 1552, derefter dennes Søn Iver Lunge († 1590); Datteren Kirstine bragte den til sin Mand Knud Venstermand til Pederstrup. Erik Mormand ejede den i Midten af det 17. Aarh.; 1647 lagde han nogle Gaarde af Tjæreby ind under den. Hans Datter bragte den til sin Mand Oberst Chr. Steensen († 1657); derefter ejedes den af deres Søn, Landsdommer Jokum Fr. Steensen († 1695), hvorpaa den købtes af Justitsrd. J. H. Hoff-

mann, hvis Enke 1707 solgte den til Kmjkr. Joach. Brockdorff, hvorefter den ejedes af Faderen Dittl. Brockdorff og dennes Sønnese søn Schack B. 1747 solgtes A. ved Auktion af Regimentsskriver P. H. Buchalf til Baron C. W. Gedde for 10,000 Rd. (Hovedgaardst. 47, Bøndergods 172 Td. H.); 1748 blev den „en frie kompletet Hovedgaard“. Gedde skødede A. 1752 (Hovedgaardst. 49, Bøndergods 324, Kongetiender 24 Td. H.) til Krigsrd. Laur. Pedersen Smith, der 1763 solgte den til Baron C. F. Knuth; han overdrog den 1784 til sin Søn Baron A. C. Knuth for 23,000 Rd.; denne solgte den s. A. til Baron H. Bolten for 50,000 Rd. 1786 solgtes A. med Frederiksdal (se ndfr.) til Kancellird. J. B. Paasche, Forvalter paa Knuthenborg, og Etatsrd. S. A. Dons, Forvalter paa Christianssæde, for i alt 63,000 Rd., men A. overlodes s. A. til sidstn. for 33,000 Rd. Dons afhændede Bøndergodset og solgte A. 1797 til sin Svoger Apoteker, Kancellird. Cl. Seidelin Jessen, der solgte den 1803 for 48,230 Rd. til Kammerrd. Chr. Thorsen, efter hvis Død (1843) den 1847 købtes af Svigersønnen G. F. Jessen († 1870) for 40,000 Rd.; efter Enkens Død solgtes den 1888 til Jagerm. C. K. Engelsted for 269,940 Kr., denne solgte den 1904 til Forpagter J. Bentzen for 245,000 Kr.; den ejes nu af hans Enke. — Hovedbygningen, der afløste den ældre, som afbrændtes af de svenske 1659, og som var omgivet af Grave, er ombygget 1847-48 og bestaar af høj Kælder, Stue og Kvist. 1833 omtales Hovedbygning som Bindingsværk i 1 Stokv.; tidl. skal det have været en grundmuret, trefløjet Bygning i 2 Stokv. (se J. H. Larsen, Laal. og Falster I, p. 48).

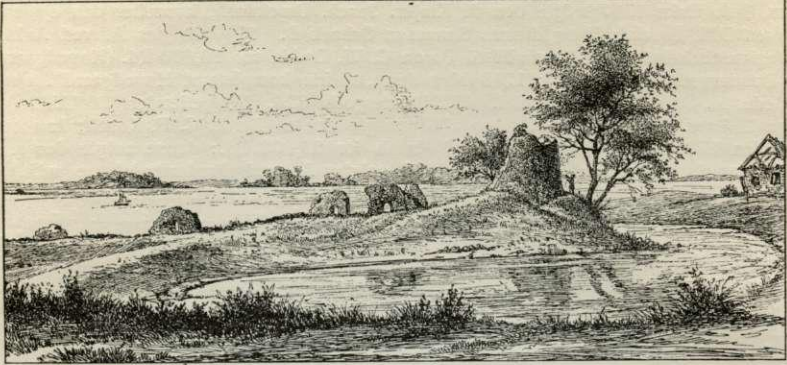
Grimsted, nu *Frederiksdal*, synes at være opstaaet af en Landsby *Grimstved* (1305 Griimsthuuet), og Sagnet om, at Gaarden skal være anlagt af Jens Grim, † 1416, der mageskittede den til Dronn. Margrethe mod det Stykke Jord, hvorpaa senere Maribo Kloster anlagdes, kan ikke være rigtigt. I Beg. af 16. Aarh. tilhørte den Rigsrd. Niels Lunge († 1552), hvis Datter Anne, † 1602, bragte den til sin Mand Knud Steensen, † 1575; derefter ejedes den af Sønnen Chr. Steensen 1602-57 og dennes Søn Hans Steensen († 1686), Justitsrd. J. Hieronimus Hoffmann, † 1696, hvis Enke 1707 solgte den (47 Td. H.) til Kmjkr. Joach. Brockdorff (se videre under Asserstrup); 1743 solgtes den ved Auktion til Byfoged Niels Siersted (tillige med Ladegd. 47, Bøndergods 260, Kirketiende 53 Td. H.) for 19,020 Rd. 1750 solgtes G. (i alt 317 Td. H.) til Krigsrd. Laur. Smith for 20,250 Rd. Han afhændede den 1752 for 23,000 Rd. til Grevinde Ide Margrethe Reventlow, der opkaldte den efter Sønnen Chr. Fr. Baron Knuth, som 1784 solgte den til Baron H. Bolten. Denne afhændede den 1786 til Kancellird. Joach. Barner Paasche, hvorefter den 1797 købtes af Etatsrd. S. A. Dons og efter dennes Død 1828 af Stadshauptmd. Rasm. Clausen, der 1837 solgte den for 64,090 Rd. til to tyske Købmænd C. og A. Burchard. Derefter blev den 1847 solgt af C. Burchard for 100,000 Rd. til A. M. J. Nyholm, hvis Familie solgte den 1890 for 500,000 Kr. til den nuv. Ejer D. F. le Maire. — Voldstedet af den gl. Hovedbygning, der har været omgivet af Grave, hvortil en Kanal fra Langelands Bælt førte ind, ses endnu paa en af Markerne bag Gaarden. Den nuv. Hovedbygning er opf. 1756 af Ida Margr. Knuth i Palæstil; det er en hvid, to Stokv. høj Bygning med et fremspringende Midtparti paa hver Façade; i øverste Stokv. har der været Riddersal. To Lader er opf. 1723 af Dittl. Brockdorff og 1792 af J. B. Paasche. Den smukke Have er oprindl. anlagt i fransk Stil af Baron Chr. Fr. Knuth, men er nu i engelsk Stil.

Det var ved Grimsted, at Karl Gustav gik i Land $\frac{1}{2}$ 1658 (se om Grimsteds Plyndring af de svenske, Danske Mag. 5. R. III. Bd. p. 72). Ved Grimsted findes Rester af en Skanse fra Svenskekrigen.

Stensgaard, tidl. Laurentzesminde, udlagde Etatsrd. Dons af Frederiksdals Hovedgaardsmarker og solgte den 1803 for 26,400 Rd. til S. Hoff Clausen, der 1805 solgte den til P. Thorsen for 34,000 Rd., 1835 solgte denne S. til J. Chr. Jensen for 23,000 Rd.; dennes Enke solgte 1842 Gaarden til Grev Chr. L. Schmittau for 44,000 Rd. Denne solgte den til N. J. Friderichsen, der mageskittede den med sin Broder P. Friderichsen til Skelstrup, af hvem den nuværende Ejer D. F. le Maire købte den 1882 for 300,000 Kr.

Korsnakke har tidl. været antaget for Stedet, hvor Gaarden Korsemarke laa; dette maa dog vist søges i Toreby S., Musse Hrd. (s. d.).

Paa den nordøstl. Side af Slotet findes de siden 1895 fredl. Ruiner af *Engelborg*. 1509 erhvervede Kong Hans ved Mageskifte med Niels Hacks Børn en Gaard „Ellioj j Lallandt, som Engeborge nu er bygt“; paa denne Grund anlagde han ifl. Hvitfeldt 1510 til Forsvar for Indsejlingen til Nakskov Fjord Engelborg, der skal have faaet Navn

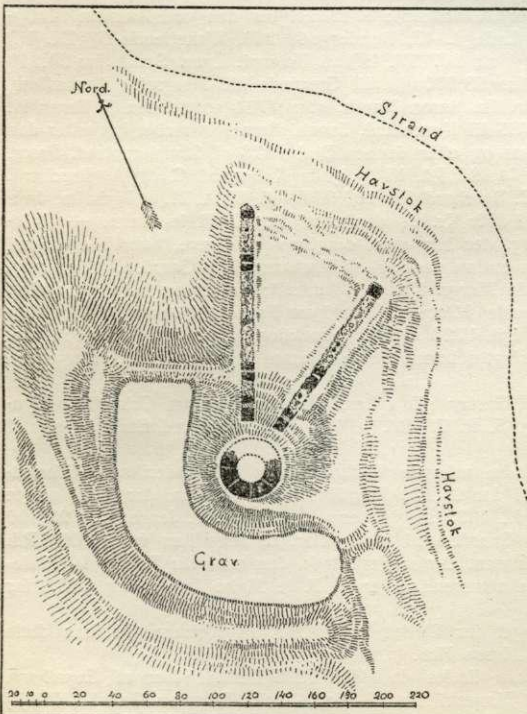
Engelborg paa Slotø.

Efter Tegning af Prof. Magnus Petersen. 1877.

efter et Skib, Engelen, der var blevet bygget paa Øen. Til Opførelsen skal være benyttet Sten fra Ravnsborg Slot.

E. fik dog aldrig nogen større Betydning og bestod kun kort, idet den sank i Ruiner, da Nakskov By ved Midten af 16. Aarh. blev befæstet. Chr. II's Privilegier for Nakskov 1513 er udstedte paa E. I Chr. II's Tid var E. et Hovedled, hvorunder horte Abildtorp, Sørup,

Vesternæs og Østoftø Birker. 1510 fik Oluf Holgersen Ulfstand det som Regnskabslen, derefter Albert Glob, Lavrids Madsen (Vasspyd) og Jørgen Venstermand. 1520 sad Odensebispens Jens Andersen Bældenak fangen her; paa Borgen var der da en Slotsskriver og 4 Mand foruden de 4 Skytter, der havde ført Bispens dertil. Efter 1523, da Niels Vincentzen Lunge fik E. i Forlening, kaldtes Borgen ofte *Nyslot*. I et Inventarium fra 1523 paa E. nævnes Bøsser, Krudt, Pile m. m. 1527 fik Erik Gyldenstjerne E. i Forlening, derefter Thomas Sture og 1541-49 Jørgen Lykke. Derefter lagdes E. til Halsted og senere under Ravnsborg. Chr. IV lod anlægge et Værft paa Øen og har ved sin Skibsbygger Mester Daniel Sinclar ladet bygge i hvert Fald eet Skib paa Slotsøen, hvilket Kongen i 1623 synede her. — Ruinerne har en mærkelig Form. De bestaar af en c. 5-7 m høj Rest af et stærkt, rundt Taarn med c. 3 m tykke Munkestensmure; fra Taarnet løber i nordøstl. Retning Resterne af to, over 1,5 m tykke Mure, der i diver-

Grundplan af Engelborg.

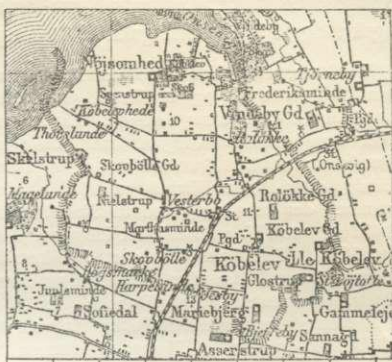
Efter Prof. Magn. Petersens Opmaaling (i Nationalmus. Arkiv).

gerende Retning gaar ud til Stranden; baade i Taarnet og Murene er der Spor af Skydeskaar. Ind til Land er Taarnet omgivet af en bred Grav, uden om hvilken der har været en Vold og en Ydergrav (se N. L. Høyen, Saml. Skr. II p. 493 fl. — III. Tid. ^{22/1} 1882).

I 17.-18. Aarh. nævnes en By *Købeløse* (1688 Kiøbeløds, med 5 Gde; 1610 Cobelødtze), hvis Navn mulig er gemt i Kogelsebæk, en Eng N. for Taars, samt en By *Rersnæs* (1688 Reersnis, 7 Gde); begge Byer skal ifll. Assenius, Beskr. over Nakskov, have været Ladepladser for Nakskov.

Syd. i Sognet, ved Krageskov, har ligget mindst 5, nu sløjfede Gravhøje og S. for Sandby en slette; ellers kendes ingen Oldtidsmindesmærker i Sognet.

Købelev Sogn omgives af Sandby, Herredskirke og Vindeby Sogne samt Langelands Bælt, der paa Sognets Nordøstgrænse afsætter Onsvig, i hvilken den til Dels gravede Marebæksrende udmunder, og Hyttekrog. Kirken ligger c. 8 km N. for Nakskov. De for det meste lerede Jorder er lavtliggende og noget bølgeformede. Især mod N. findes en Del Skov (Købelev Sk., Roløkke Sk.). Gennem Sognet gaar Nakskov-Kragenæs Banen.

Befolkning i 1921: 1299 (1801: 793, 1850: 978, 1901: 1158), boende i 281 Gde og Hse. Det saml. Hartk. (1905): 554 Td.; 66 Gde med 518 og 120 Hse med 36 Td. Hartk., samt 58 jordløse Hse. Ejds. (1920): 7384, deraf Jordv.: 4559. Areal: 2538 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 65 ha, Rug 37, Byg 239, Havre 98, Blands. til Modenhed 23, Kartofler 10, Foderroer 31, Sukkerroer 222; Brak udgjorde 9 ha, Grønfoder og Græsning 228, Haver o. l. 28, Tørve-moser 14, Skov 51. Kreaturhold (1920): 466 Heste, 1989 Stk. Hornkv. (deraf 1225 Køer), 15 Geder, 101 Faar, 606 Svin (1914: 1496).

I Sognet Byerne: *Købelev* (1231 Kæpælef; 1379 Købeløff, 1610 Store Kiøbeløff) med Kirke, Præstegd., Skole, Missionshus (opf. 1916, Arkt. H. Glahn), Baptistisk Missionshus (opf. 1920), Kbmshdl., Jærnbanest. og Posteksp.; *Roløkke* (1444 Rolykke) med Fattiggd. (indr. 1862, 31 Pl.) og Kbmshdlr.; *Skovbølle* (1610 Schoubølle) med Ml., Andelsmejeri og Kbmshdlr.; *Østerballe* (1610 Østerballe); *Vesterbo* (1379 Westherbo) med Skole og Kbmshdl. Saml. af Hse: *Jesby*, *Torslunde*, *Magelunde*, *Sladderhøj*, *Købelev Hede*.

Større Gaarde: *Nøjsomhed*, 43,1 Td. H., Ejds. 503, Jordv. 344; 219 ha, deraf Ager 200, Eng 3, Skov 2, Mose 2. *Lille-Købelevgd.*, 38,4 Td. H., Ejds. 380, Jordv. 263; c. 158 ha, deraf Ager 147, Skov 4; en Del af Arealet ligger i Vindeby S. *Skelstrupgd.*, 35,6 Td. H., Ejds. 410, Jordv. 300; c. 190 ha, deraf Ager 178, Skov 4 (10 Hse); en Del af Arealet ligger i Sandby S. *Glostrupgd.*, 31,2 Td. H., Ejds. 330, Jordv. 230; 136 ha, deraf Ager 125, Skov 7; en Del af Arealet ligger i Herredskirke S. *Mariebjørg*, 36,3 Td. H., Ejds. 370, Jordv. 250; c. 152 ha, deraf Ager 130, Skov 17 (6 Hse); en Del af Arealet ligger i Løjtofte S. *Købelevgd.*, 22,6 Td. H., Ejds. 225, Jordv. 155; c. 86 ha, deraf Ager 77, Eng 1, Skov 7 (3 Hse). *Roløkkegd.*, 34,8 Td. H., Ejds. 340, Jordv. 250; c. 137 ha, deraf Ager 127, Eng 1, Skov 3 (8 Hse). *Svenstrupgd.*, 12,1 Td. H., Ejds. 145, Jordv. 100; c. 65 ha, deraf Ager 63 (2 Hse). *Vesterbøgd.*, 12,8 Td. H., Ejds. 150, Jordv. 100; c. 60 ha, deraf Ager 58, Skov 1. *Marthasminde*, 13,3 Td. H., Ejds. 140, Jordv. 90; c. 56 ha, deraf Ager 51, Skov 3. *Kathrinedal*, 13,0 Td. H., Ejds.

140, Jordv. 90; c. 54 ha, deraf Ager 50, Eng 1. *Nielstrup*, 18,5 Td. H., Ejds. 190, Jordv. 140; c. 81 ha, deraf Ager 76, Skov 2 (2 Hse). *Skovbøllegd.*, 19,2 Td. H., Ejds. 250, Jordv. 175; c. 99 ha, deraf Ager 98, Skov $\frac{1}{2}$ (4 Hse); en Del af Arealet ligger i Sandby S. *Magelundegd.*, 14,9 Td. H., Ejds. 210, Jordv. 130; c. 76 ha, deraf Ager 72. *Georgsdal*, 15,4 Td. H., Ejds. 156, Jordv. 115; c. 63 ha, deraf Ager 58, Skov 3 (1 Hus). — *Skovgd.*, *Østerballegd.*, *Klinkegd.*, *Hejegd.*

Købelev S., en egen Sognekommune, har Tingsted i Nakskov og hører under Rets- og Politikr. Nakskov Kbst. m. m., Maribo Amtstuedistri., Vestlaal. Lægekr., Nakskov Skattekr., Laalands Nørre-Hrds. Skyldkr., Amtets 1. Folketingskr., 1. Forligskr. og 2. Udskrivningskr.' 270. Lægd. Kirken tilhører Sognets Hartkornsejere.

Kirken, viet Skt. Nikolaus, bestaar af Kor, Skib og Taarn mod V.; et Vaabenhus paa Skibets Syd- og et Kapel paa dets Nordside er nu forsvundne. Murene, alle af røde Munkesten, staa rensede. De romanske Dele, Kor og Skib, har sirlige Detailler, især den smukke Korgavl, med tre lige store, nu tilmurede Vinduer over T-formede Rundstave, dobbelt Spærstikfrise og zigzagmuret Gavfelt (se Afbildn. af Korgavlen i Løffler, Udsigt over Danm. Kirkeb. p. 218). Hele Kirken har gotiske Hvælvinger, ogsaa Taarnrummet, der aabner sig ind til Skibet med en Spidsbue. Det gotiske Taarn har Gavle fra 1883 og mod V. en rundbuet Indgang. Altertavlen er et Maleri (Nadveren) af Eckersberg fra 1841. Prædikestolen er et Snedkerarbejde fra 1593. Sentromansk gullandsk Kalkstensfont med Hoveder og en Løvefigur paa den høje Fod. I Skibet Epitafium med Portr. af Præsten Povel Danchel, † 1668, og Hustru. (Lund, Mal. Portr. IX p. 226). Gravstene over Præsten Peder Hansen, † 1631, og Jacob Pedersen Top, † 1706. I Kirken er ophængt et Maleri af Præsten, Stiftsprovst H. Fr. Helweg, † 1901. — Paa Kirkegaarden er der 1894 afsløret en Mindetavle over Biskop Rasmus Møllers her begravede to Hustruer Bodil Marie og Johanne Dorothea, Enke efter Pastor H. C. Winther, Mødre til Digterne Poul M. Møller og Chr. Winther.

Nøjsomhed er bygget 1786 af Kmhr. Chr. Fr. Knuth; den tilhørte i Beg. af 19. Aarh. Familien Guldborg; 1860 solgte Mads Guldborg den for 106,500 Rd. til Forp. af Lungholm N. K. Friis, der opf. den nuv. Hovedbyggn.; han solgte den 1880 for 350,000 Kr. til Vald. Smith, men ved Tvangsaukt. 1887 lod Friis' Enke sig Gaarden udlægge som ufyldstgjort Panthaver; hun solgte 1902 N. til A. Schultz for 215,000 Kr., denne solgte 1914 Gaarden for 425,000 Kr. til nuv. Ejer, N. Chr. Petersen.

Lille-Købelevgd. er antagelig opstaaet af en Landsby (1610 Lille Kiøbeløff), der 1664 havde 4 Gde og 8 Hse. Den tilhørte i det meste af 19. Aarh. Familien Friis; 1889 solgte Chr. L. Tuxen Friis den for 210,000 Kr. til Konsul Chr. Cloetta, der 1891 for 235,000 Kr. solgte den til A. E. M. Petersen Galsgaard. Gaarden er nyopf. efter Brand 1913.

Mariebjerg skødedes 1831 af Forp. paa Knuthenborg Peder Jessen til Peder Jessen Guldborg for 23,000 Rd. Sølv; 1839 solgtes den til cand. phil. C. Chr. Jørgensen, der 1879 for 230,000 Kr. solgte den til I. J. N. Th. Ammitzbøll († 1887); dennes Enke solgte den 1888 for 180,000 Kr. til Wald. Rønne-Lotz, der 1910 solgte den til Propr. Zierau og Forv. Bramsen; 1912 solgtes den for 250,000 Kr. til nuv. Ejer J. Zacho.

I *Roløkke* har ligget en gl. Adelsgd., der ejedes 1472 af Mads Thomsen, 1489 af Herman Pors, 1507 af Chr. Iversen, senere af Fru Anne Oldeland († 1607). Levninger af en Herregaard skal tidl. have været at spore paa eller ved „Thuleshøj“ ved Roløkke. Den nuvæ. Roløkkegd. samlede af N. Ernst, der ved Deklaration af 1824 gav den Navn; den var i Familiens Eje til 1871, da den solgtes til H. L. Bay for 70,000 Rd.; denne solgte den 1908 for 230,000 Kr. til Propr. Galsgaard; nuv. Ejer V. S. Bay.

Glostrup (1664 Glustrup gaard) har en Tid været ejet af Familien Quitzow, deribl. Ottó Q., der er bekendt for sin Onsdindethed (han skød paa den under Kirken nævnte Præst Danchel, da han stod paa Prædikestolen); efter en Indskrift paa et paa Gaarden bevaret, udskaaet Stykke Egetommer ejedes den 1658 af „Staepensen“, g. m. Elisabeth Zachariæ Datter; senere Ejer var Gehejmerd. Erik Rosenkrantz († 1681); for 1830 tilh. den Mads Guldborg, hvis Enke 1847 solgte den til Politikeren C. P. F. Drejer († 1871) for 36,000 Rd.; 1872 solgtes den til Alfr. Hansen († 1891), derefter for 180,000 Kr. til Fr. Lotz, som 1905 solgte den for 200,000 Kr. til W. Rønne-Lotz; 1910 købtes den af Chr. Bramsen.

Svenstrup nævnes 1449 (Swenstrop) og beboedes da af Brødrene Oluf og Anders Pedersen.

I Skovbølle har ligget *Krusegaarden* og *Dulgaarden*, begge nævnt 1688.

Spredt i Sognets nordøstl. Halvdel har der været 7, nu næsten fuldstændig ryddede Oldtidsmindesmærker.

Vindeby Sogn omgives af Langelands Bælt med Onsvig, Købelev, Løjtofte og Utterslev Sogne. Kirken ligger c. 10 km NNØ. for Nakskov. De jævne, lerede Jorder er meget frugt-bare; mod Stranden dog sandblandede Partier, der er saa lavtliggende, at de maa beskyttes ved Diger. Vestgrænsen dannes til Dels af Marebæksrenden. Mod N. Vindeby Skov. Onsvig er et meget besøgt Udflugts- og Badested. Gennem Sognet gaar Nakskov-Kragenæs Banen.

Befolkning i 1921: 715 (1801: 403, 1850: 510, 1901: 659), boende i 160 Gde og Hse. Det saml. Hartk. (1905): 243 Td.; 28 Gde med 226 og 86 Hse med 17 Td. Hartk., samt 33 jordløse Huse. Ejds. (1920): 3828, deraf Jordv.: 1920. Areal: 1167 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 165 ha, Rug 58, Byg 585, Havre 174, Blands. til Modenhed 60, Kartoffler 26, Foderroer 95, Sukkerroer 521; Brak udgjorde 28 ha, Grønfoeder og Græsning 386, Haver o. l. 59, Skov 82, Vandar. 4. Kreaturhold (1920): 191 Heste, 813 Stk. Hornkv. (deraf 529 Køer), 11 Geder, 28 Faar, 450 Svin (1914: 1310).

I Sognet Byerne: *Vindeby* (1391 Wyndeby) med Kirke, Præstegd., Skole, Fattiggd. (opr. 1866, for største Delen indrettet til Alderdomsasyll), Puggaards Stiftelse (opr. 1872 af Grosserer R. Chrf. P., med Fribl. for 2 enlige Kvinder), Gymnastik- og Forsamlingshus, Ml., Andelsmejeri, Kbmshdrl. og Jærnbane. (Onsvig) med Posteksp.; *Skredtorpe* (1610 Schretorpe); *Vindeby Skov* med Skole (opf. 1900), Menighedshus (opf. 1909) og Kbmshdrl.; *Onsvig* (Onsvig) Udskebningssted (anl. 1856; i Tilslutn. hertil anlagdes 1918-19 for 90,000 Kr. en Fiskerihavn, c. 2 m dyb), Gæstgivergd. med Badehotel samt Kbmshdrl. *Vindeby Hede*, Hse. — *Større Gaarde: Vindebygd.*, 49,1 Td. H., Ejds. 540, Jordv. 340; c. 211 ha, deraf Ager 161, Eng 22, Skov 10, Mose 3 (5 Hse); 34 ha ligger i Købelev S. *Sejertund* (tidl. Skovballegd.), 23,1 Td. H., Ejds. 280, Jordv. 174; c. 110 ha, deraf Ager 94, Eng 6, Skov 6 (4 Hse). *Birkemosegd.*, 17,6 Td. H., Ejds. 220, Jordv. 141; c. 81 ha, deraf Ager 72, Skov 3 (2 Hse). *Povlstrup*, 13,6 Td. H., Ejds. 195, Jordv. 125; c. 82 ha, deraf Ager 73, Eng 2, Skov 4 (1 Hus). *Skredtorpegd.*, 12,9 Td. H., Ejds. 143, Jordv. 91; c. 51 ha, deraf Ager 50. *Frederiksminde*, 26 Td. H., Ejds. 285,5; 111 ha, deraf 5 Eng, 6 Skov, Resten Ager (37 ha ligger i Utterslev S.). — *Odinsborg, Kildemosegd., Blæsenborg, Bøgeskovgd., Egemosegd., Toftegd.*

Vindeby S., en egen Sognekommune, har Tingsted i Nakskov og hører under Rets- og Politikr. Nakskov Kbst. m. m., Maribo Amtstuedistr., Vestlaal. Lægckr., Nakskov Skattekr., Laal. Nørre-Hrds. Skyldkr., Amtets 1. Folketingskr., 1. Forligskr. og 2. Udskrivningskr. 272. Lægdk. Kirken tilhører Grevskabet Hardenberg-Reventlow.

Kirken (indviet Skt. Andreas; Indulgensbreve er udstedt fra Kirken 1469 og 1505) bestaar af Kor, Skib, Taarn mod V. og Vaabenhus mod S., alt af Mursten og hvidkalket. Kor og Skib er romanske, med Tandsnitfrise; paa Østgavlen, med et enkelt, oprindeligt Vindue, findes der dog Rundbuefrise. Det sentgotiske Taarn (bygget 1505?) og Vaabenhus har ret rige blindingsmykkede Trappegavle. Sentgotiske er ogsaa Korets

og Taarnets Hvælvinger; Skibet har fladt Loft. Af Skibets to oprindl. Døre er den nordre tilmuret og den søndre nu dækket af Vaabenhuset; Indgangen til Kirken er gennem det hvælvede Taarnrum, der aabner sig med en i nyere Tid dannet Bue ind til Skibet. Altertavlen er et bruskbarokt Billedskærerarbejde, paavirket af H. Werners Manér. En ældre lille Fløjaltertavle med gode Malerier (Korsdraging, Korsfæstelse og Gravlæggelse) fra c. 1550 hænger over Korbuen. Sentromansk Døbefont af gullandsk Kalksten. Ved Fonten en ejendommelig Træarm til Ophængning af Haandklædet, fra Renæssancetiden. Prædikestolen er udskaaen i Højrenæssancestil; paa Døren ved Opgangen staar: Asser Marquard sin sognepræst anno domini 1602. Tre Epitafier over Præsten Zacharias Hansen Sadolin, † 1685, over Propr. Rasmus Sørensen til Vindebygd., † 1681, og over Præsten Hans Eriksen Mand, † 1690, med Familie samt en Trætavle med Kirkens Historie (med Urette siges den at være bygget 1373) og Series pastorum, opsat 1686, og en Buste af Biskop Rasmus Møller, † 1842. Den ældste af Klokkerne er støbt 1584 af Mattis Benninck i Lübeck.

Vindebygaard tilhørte 1426-56 Jens Andersen, 1463-98 Anders Jensen, hvis Enke Gertrud Brun og Datter Anne Andersd., Peder Grands, 1498 og 1505 afhændede Gaarden til Hr. Eskild Gøye, der samtidig købte en Part i Gaarden af Anders Jepsen, der vistnok var Anders Jensens Søstersøn. Derefter tilhørte den Hr. Eskilds Søn Hr. Mogens Gøye, hvis Datter Fru Eline Gøye ejede den 1552. I 17. Aarh. tilhørte den Familierne Lindenov og Stensen. 1698 købtes den af Major J. J. Koppelow, som solgte den 1711. 1777 beboedes den af Fæstebønder. 1831 ejedes den af Hans Nielsens Enke, som 1839 skødede den for 6500 Rd. til Sønnen Niels Hansen; hans Enke overdrog den 1861 til Sønnen J. P. Hansen; 1888 udlagdes den til C. V. Grandjean, der 1906 solgte den for 265,000 Kr. til P. Lind; denne solgte den 1907 til C. Munk for 285,000 Kr., 1908 solgtes den til J. Tarp for 288,000 Kr., 1909 til C. Olsen for 283,000 Kr., 1912 til H. Munk for 400,000 Kr.; nuv. Ejer M. C. Skotte. — I Slutn. af 18. Aarh. saas endnu Spor af Volde og Grave.

Sejrlund skal være samlet og bygget af Kbmd. Chr. Jensen i Nakskov, der holdt meget af Processer og gav Gaarden Navn i Anl. af, at han vandt en saadan.

Omsvig skal tidligere være gaet langt længere op i Landet og have været sejlbar til Lille-Købelev.

N. for Vindeby, under Toftegd., ligger en fredl. Jættestue, hvis ikke helt udgravede, 4 m l. Kammer, der har 11 Sidesten og 2 nedfaldne Dæksten, er forholdsvis meget bredt, indtil 2 1/2 m; umiddelbart ved den staar en lignende, men nu meget forstyrret Jættestue. Nordligst i Sognet, lige ved Stranden, har der været to Dysser.

Vindeby Sogn var 1691—1832 Anneks til Købelev.

Utterslev Sogn omgives af Vordingborg Bugt, Vindeby, Løjtofte og Horslunde Sogne, i hvilket sidste findes en Enklave af Sognet. Kirken ligger c. 11 km NNØ. for Nakskov. De lerede, dog ved Stranden noget sandede og grusede og flere Steder side Jorder (Utterslev Mader, det udtørrede Kastager Nor, Ølsmade) er lavtliggende og jævne, og Kysten delvis beskyttet med Diger. Nogen Skov findes (Vintersborg Sk., Havgaard Sk., Stubstykke, en Del af Kastager Sk.). Gennem Sognet gaar Nakskov-Kragenæs Banen.

Befolkning i 1921: 1202 (1801: 749, 1850: 930, 1901: 1062), boende i 293 Gde og Hse. Det saml. Hartk. (1905): 488 Td.; 78 Gde med 444 og 150 Hse med 44 Td. Hartk. Ejds. (1920): 6528, deraf Jordv. 4003. Areal: 2249 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 159 ha, Rug 64, Byg 563, Havre 168, Blands. til Modenhed 81, Kartoffler 10, Foderroer 74, Sukkerroer 425; Brak udgjorde 18 ha, Grønfoeder og Græsning 440, Haver o. l. 44, Skov 66, Vandar. 4. Kreaturhold (1920): 423 Heste, 1470 Stk. Hornkv. (deraf 870 Køer), 30 Geder, 96 Faar, 781 Svin (1914: 1457).

I Sognet Byerne: *Utterslev* (1379 Oothersløff) med Kirke, Præstegd., 2 Skoler (Utterslev Søndre og Nordre Skole), Alderdomsasyll, 5 Pl., kombineret med Fattighus, Andelsmejeri, Kbmshdhlr., Jærnbanest. („Kastager“) og Posteksp.; *Kastager* (1512 Castager) med Dobbeltkole, Kbmshdhlr., Ml. og Elektricitetsværk; *Boget* (Bøjet; 1664 Bøgidt) med Kbmshdhl. og Forsamlingshus; *Lille-Utterslev* (1512 Lille Othersløff) med Kbmshdhl. og Kreaturafkoger; *Tjørneby* (1379 Tyrneby). Saml. af Hse: *Utterslev Mader*, *Bjælkehoved*, *Sølvbjærg hoved* og *Keldsløkke* (1469 Kiødslocke).

Hovedgaarden *Havgaard* (1610 Hauffgaard), 30,7 Td. H., Ejds. 320, Jordv. 215; 128 ha. Hovedgaarden *Vintersborg*, 58,8 Td. H., Ejds. 650, Jordv. 484; 266 ha, deraf Ager 216, Eng 11, Skov 33 (5 Hse). *Alleenborg*, 22,4 Td. H., Ejds. 212, Jordv. 168; 88 ha, deraf Ager 79, Eng 4, Skov 3 (1 Hus). En Del af Gaardens Bygninger skal være bygget 1721. *Sofiendal*, 19,4 Td. H., Ejds. 217, Jordv. 170; 87 ha, deraf Ager 84 (3 Hse). *Tjørnebygd.*, 22,6 Td. H., Ejds. 233, Jordv. 165; 86 ha, deraf Ager 75, Eng 2, Skov 4 (3 Hse og Smedje). *Keldsløkkegd.*, *Hedegd.*, *Kastagergd.*, *Utterslevgd.*, *Frihedspris*, *Vilhelmsgd.*, *Højagergd.*

Utterslev S., en egen Sognekommune, har Tingsted i Nakskov og hører under Rets- og Politikr. Nakskov Kbst. m. m., Maribo Amtstuedistr., Vestlaal. Lægekr., Nakskov Skattekr., Laal. Nørre-Hrds. Skyldkr., Amtets 1. Folketingskr., 1. Forligskr. og 2. Udskrivningskr. 275. Lægd. Kirken tilhører Grevskabet Hardenberg-Reventlow.

Kirken (kalket) bestaar af Kor med Apsis, Skib, Taarn mod V. og Vaabenhus mod S. Den er opført af røde Munkesten. De romanske Dele er sirligt murede; Apsis og Korets Sydмур har under Gesimsen Rundbuefrise, Korets Nordmur derimod Spærstikfrise. Den nordl. Indgang er tilmuret, den sydl. dækkes af Vaabenhuset. Af de oprindl. rundbuede Vinduer er flere bevarede i Kor og Apsis. Kor og Skib har fladt Loft, Apsis Halvkuppelhvælving, det sentgotiske Taarn Krydshvælving. Altertavlen er et Maleri af A. Dorph (Opstandelsen) i en Ramme med de Ruders og Pappenheimers Vaabener fra 1618. Døbefont omtr. som i Købelev. Prædikestolen er et Snitværksarbejde fra 1628, med Borchard Ruds Vaaben. Stolestaderne har haft nu forsvundne Topstykker med Adelsvaaben fra Rudernes Tid. I Skibet Portr. af Provst P. C. Rhode, † 1793 (Forf. til Saml. til Laal. og Falsters Hist., se Lund, Mal. Portr. IX p. 228). Foran Alteret ligger to Sten over Præsterne Niels Jensen, † 1625 (paa Randen Indskr. over Præsten Chr. Knudsen Pontoppidan, † 1674), og over Troels Nielsen, † 1632 (tillige med Indskr. over Præsten M. Th. Ruchrad, † 1706). Ogsaa Poul Rogert (se p. 8) var Præst her, † 1749. Den store Klokke er støbt 1581 af Mattis Benninck i Lübeck. Den mindste, fra 1574, skal ifl. Sagnet være et Krigsbytte fra Skaane; i Indskriften nævnes „Per Espe, Prest thil Solagre och Rebbinge“, to skaanske Byer.

Vintersborg hed tidligere *Utterslevgaard*. Aar 1401 overdrog Hr. Joh. Skarpenberg alt sit Gods i Utterslev og andetsteds paa Laal. til Hr. Predbjørn Podebusk (se Kirkeh. Saml. 3 R. VI Bd., p. 401); 1473 tilhørte Gaarden Claus Grubendal, som det synes i Fællesskab med Mogens Hak, hvis Datter Lene bragte den til sin Ægtefælle Knud Gøye, som solgte Gaarden til Hr. Hans Krafse. Dennes Datter Karen bragte Gaarden til sin Mand Jørgen Rud († 1571), hvis Søn Ejler Rud († 1618) opførte Bygninger paa Gaarden, der for længe siden er forsvundne. Efter ham ejede hans Søn Borchard Rud Gaarden († 1647); hans Enke Hedvig Rosenkrantz beboede den til sin Død (1672), og det hedder sig, at hun skal have bygget „et Lystslot“ (Pavillon?) paa Ørnekulbakken ved Gaarden, hvorfra der er vid Udsigt. 1889 er der fundet Bygningsrester paa Bakken (Dagbladet ²⁶/₁₀ 1889); hendes Arvinger solgte den til Gehejmerd., Baron H. O. v. Winterfelt, der med kgl. Bevill. af ¹⁸/₉ 1673 af Utterslevgaard og Sæbygaard, nu Sæbyholm (se p. 133) oprettede et Baroni, som ved hans Død (1694) tilfaldt hans Søn Kapt. G. Winterfelt († 1699), der efterlod det til sin Datter Juliane Margrethe, ved hvem det kom til hendes Mand Generalmajor Chr. Eichstedt († 1728). Efter en langvarig Proces tilfaldt det Baronesse Sophie Winterfelt, der var gift med Baron Giedde († 1757). Efter hendes Død 1769 kom Baroniet til Kmhr. Greve Flemming Holck-Winterfeldt († 1772), derefter til Broderen Gust. Fr. H.-W. († 1776), hvis Søn Fr. Chr. H.-W. if. kgl. Bevill. af ⁶/₂ 1801 fik Baro-

niet substitueret med Hovedgaarden Fjellebro paa Fyn og en Fideikommiskapital. Hovedgaarden solgtes til Grev C. H. A. Hardenberg-Reventlow (Hovedgaardst. 140, Bøndergods 727, Kongetiender 47, Kirketiender 109 Td. H.) mod Fjellebro og Skovgaard og 97,000 Rd.; 1803 solgte Grev C. H. A. Hardenberg-Reventlow V. (Hovedgaardst. 46, Bøndergods 288 Td. H.) for 150,000 Rd. til Forpagteren Jørgen Jørgensen, som 1810 mageskiftede den for Sollestedgd. til Jak. Bølle (Vintersborg vurderet til 128,000 Rd.), af hvem F. A. Hastrup købte Godset 1843 (Skøde af 1844) for 80,000 Rd.; Sønnen Julianus Hastrup købte det 1883 for 375,000 Kr. Laal. Spare- og Laanebank overdrog den 1900 som 1. Prioritetshaver til cand. phil. M. Alstrup, der 1912 solgte den for 500,000 Kr. til den nuv. Ejer C. Olsen. — Den et Stokv. høje Hovedbygning er opf. 1803, grundmuret med Frontspice, men helt ombygget 1854.

Havggaard ejedes vistnok i Fr. II's Tid af Fru Salome Daa. Senere maa den være blevet Krongods; 1633 forøgedes den ved Sammenlægning af 3 Bøndergde, 1721 blev den indlemmet i Baroniet Juellinge, hvorfra den 1919 solgtes til Laal.-Falsters Udstykningsforening for 605,000 Kr. Denne udstykkede c. 55 ha og solgte Resten med Gaardens Bygninger for 465,000 Kr. til C. L. Skebye. Hovedbygningen er opf. 1857.

Sofiendal, sammenlagt af 2 Gde i Vindeby og Utterslev, solgtes 1844 af L. P. Larsen til A. V. Neergaard, 1854 til F. Raahauge, 1883 til H. J. Buch, 1907 til J. Helletoft Skafte; nuv. Ejere C. Jacobsen og A. Nielsen.

I Sognet har ligget en By *Biskopsballe*. En Fru Elsebe i B. nævnes 1484; 1664 var der i „Bisseballe“ 5 Gde; Byen, der ligesom de 3 „Slentegaarde“ var afbrændt af Svenskerne 1659, blev lagt under Vintersborg, hvis Skov endnu i 19. Aarh. kaldtes Biskopsballehave. „Kremmergaarden“ og „Lydickegaarden“, der nævnes 1688, er nu forsvundne.

Paa „Vintersborg Tinghøj Mark“ ligger den ret anseelige Gravhøj *Storkehøj* og paa „Vintersborg Indtaegt Mark“ en større, tokamret Langdysses omsat med mange Randsten. I Sognets nordl. Del vides om enkelte Gravhøje og Stenalderes Stengrave. Tidligere synes der at have været adskillige Oldtidsmindesmærker i Sognet, thi 1833 hedder det, at næst Birket Sogn er i Vestlaaland Utterslev Sogn det rigeste paa Oldtidsmindesmærker, men Ploven gaar hen over dem.

Horslunde Sogn (*H.-Nordlunde*

Km.), det største i Herredet, omgives af Utterslev og Løjtofte Sogne, Annekset Nordlunde, Halsted, Vesterborg og Birket Sogne samt Vordingborg Bugt (Raagø Sund). I Sognet en Enklave af Utterslev S. Kirken ligger c. 11 km NØ. for Nakskov. Det lille Vandløb Kasbæk, der kommer fra Pederstrup Sø i Vesterborg S. og løber mod N. ud i Raagø Sund, deler Sognet i to Dele, hvoraf den østl. har for det meste lavtliggende og lerede Jorder, medens den vestl. er højere og en Del kuperet. En Del Skov, især mod N. (Nybølle Lund, Nøbbet Øster- og Vestersk., Enghave, Egholm Sk., en Del af Kastager Sk. m. m.). Til Sognet hører den 2 km fra Kysten liggende Raagø (83 ha, 1921: 31 Indb.) og den ubeboede Raagø Kalv (17 ha). Gennem Sognet gaar Nakskov-Kragenæs Banen.

Befolkning i 1921: 2246 (1801: 1418, 1850: 1785, 1901: 1932), boende i 569 Gde og Hse. Det saml. Hartk. (1905): 723 Td.; 115 Gde med 646 og 289 Hse med 77 Td. Hartk., samt 22 jordløse Hse. Ejds. (1920): 10,468, deraf Jordv.: 5416. Areal: 3518 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 240 ha, Rug 97, Byg 752, Havre

Befolkning i 1921: 2246 (1801: 1418, 1850: 1785, 1901: 1932), boende i 569 Gde og Hse. Det saml. Hartk. (1905): 723 Td.; 115 Gde med 646 og 289 Hse med 77 Td. Hartk., samt 22 jordløse Hse. Ejds. (1920): 10,468, deraf Jordv.: 5416. Areal: 3518 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 240 ha, Rug 97, Byg 752, Havre

226, Blands. til Modenhed 177, Kartofler 17, Foderroer 119, Sukkerroer 561; Brak udgjorde 45 ha, Grønfoder og Græsning 576, Haver o. l. 104, Tørvemoser 4, Skov 346, Vandar. 6. **Kreaturhold** (1920): 705 Heste, 2244 Stk. Hornkv. (deraf 1359 Køer), 50 Geder, 227 Faar, 1181 Svin (1914: 2596).

I Sognet Byerne: *Horslunde* (1231 Horsælund) — 1921: 119 Gde og Hse og 432 Indb.; 1911: 393 Indb. med Erhverv: Landbrug 93, Haandv. og Ind. 176, Handel 32, Transp. 24 — med Kirke, Præstegd., Skole, Realskole (opr. 1895), Fribolig (for 4 Kvinder under Fattigvæs.), Missionshus (tidl. Forsamlingshus, opf. 1889), Saftstation for Nakskov Sukkerfabr., Kro, Ml., Savværk, Bryggeri, Elektricitetsværk, 3 Bankfilialer, fl. Kbmshdrl., Jærnbaneest., Postkontor og Telegrafst.; *Nybølle* (Nøbbølle, 1231 Nybølæ) med Kbmshdrl.; *Tvede* (Nørre-Tvede; 1231 Thwet) med Skole; *Ravnsholt* (1610 Rauffinsholdt); *Orne* (Urne; 1610 Orne) med Anlægsbro for Skibe (380 m lang; 3,1 m Vand) og Toldsted og paa Ornegd. et 1920 indrettet Rekonvalescenthjem; *Egholm* (1379 Eetholm, 1610 Egholmb); *Nøbbet* (1379 Nybygd) med Filialkirke, Skole, Bryggeri, Brugsforen., Fællesmejeri og Kbmshdrl.; *Svinbjerg* (1444 Suinnberg) med Ml., Kbmshdrl., Jærnbaneest. og Posteksp.; *Bulbro* (1610 Bulbro) med Fattiggd. for Horslunde-Nordlunde Km. (opr. 1867, 40 Pl.; Halvdelen benyttes til Alderdomshjem). *Lille-Kastager* (1610 Kastager). Saml. af Gde og Hse: *Nybølle Hede*, *Ørsløkke* med Brugsforen., *Buskebohuse*, *Nielshave*, *Orehave* (1610 Oure), *Tinghuse*. — Paa *Raagø* (1231 Raø) er der 2 Gde, 2 Hse og Lodsstation. — Større Gaarde: *Orehavegd.*, 15,1 Td. H., Ejds. 147, Jordv. 100; 55 ha, deraf Ager 46, Skov 4 (2 Hse). *St.-Tvedegd.*, 23,1 Td. H., Ejds. 255, Jordv. 170; 110 ha, deraf Ager 98, Eng 8. *Katrineminde*, 20,4 Td. H., Ejds. 255, Jordv. 167; 105 ha, deraf Ager 88, Skov 15 (3 Hse). *Store-Egholmsgd.*, 20,1 Td. H., Ejds. 192, Jordv. 122; 86 ha, deraf Ager 67, Eng 7, Skov 8. *Horslundegd.*, tilh. A/S De danske Sukkerfabrikker, 13,7 Td. H., Ejds. 155, Jordv. 105; 52 ha, alt Ager. *Reimersgd.*, 12,6 Td. H., Ejds. 148, Jordv. 94; 55 ha, deraf Ager 53. *Lindegd.*, 13,6 Td. H., Ejds. 148, Jordv. 95; 61 ha, deraf Ager 54, Eng 1, Skov 4. — *Hejegd.*, *Kasbækholm*, *Søndertoft*, *Knudstrup*, *Frisenlund*, *Holtegd.*

Horslunde S., een Sognekommune med Annekset, er delt i 2 Sognefoged-distrikter, har Tingsted i Nakskov og hører under Rets- og Politikr. Nakskov Kbst. m. m., Maribo Amtstuedistr., Vestlaal. Lægekr., Nakskov Skattekr., Laalands Nørre-Hrds. Skyldkr., Amtets 1. Folketingskr., 1. Forligskr. og 2. Udskrivningskr. 277. Lægd (277 a, søndre, 277 b nordre Sognefogeddistrikt). Kirken tilhører Grevskabet Christianssæde.

Kirken (indviet til Skt. Hans) bestaar af Kor med Apsis, Skib, Taarn mod V. og en langt yngre, stor Sidefløj mod S. Den anselige Bygning (kalket) er opf. af Mursten, Kor og Skib i romansk Stil. Den samtidige Apsis har tre blindede Vinduer og under Gesimsen dobbelt Rundbuefrise, medens en lignende paa Koret er ødelagt. Paa Kor og Skib ses Levninger af Døre. Det sentgotiske Taarn har blindingsmykkede Gavle. Sidefløjen er ombygget 1755 og senere. Skib og Tilbygning har fladt Loft, Koret er overhvalvet. Altertavlen og Prædikestolen er Billedskærerarbejder i Højrenæssancestil c. 1600. Tidlig-gotisk gullandsk Kalkstensfont. Metallisekroner fra Renæssancetiden. Flere udslidte Gravsten over Præster. Det hvælvede Taarnrum, der adskilles fra Skibet ved et ud-skaart Tralværk, er indrettet til Ligkapel for Familien Reventlow; det indeholder tre Marmor-kister. — Paa Kirkegaarden ligger bl. a. begravede: Grev Chr. Ditl. Fr. Reventlow, † 1827 (se Gravskriften i Rhodes Saml. ved Friis, I p. 167), hans Søster Frederikke Louise (g. m. Rigs greve Chr. Stolberg), † 1824, Grev F. Ditl. Reventlow, Gesandt i England, † 1866, Grev Chr. Ditl. Reventlow, † 1859. I Kirken har været et Skt. Josts Kapel.

Filialkirken i Nøbbet, indviet ¹⁸/₁₀ 1908, Arkt. C. C. A. Nielsen og L. J. Larsen, er opf. af røde Mursten og bestaar af Kor med Hvælving, Skib med fladt Bjælkeloft og Taarn, tilbygget paa Nordsiden af Vaabehuset, som ligger i Vestgavlen.

Om Præstegaarden, i hvis Have der var Grave, som skulde stamme fra Svenskekrigen 1658-59, og om Præsten Jak. Hansen Cunningham se Rhode, Saur. I p. 233, Rhodes Saml. ved Friis I p. 168 og Kirkeh. Saml. 4. R. II p. 307 (se ogsaa C. H. Smith, En gl. Præstegaard, Interior fra Tyverne, i Hist. Arkiv 1888 p. 81 fl.).

Udenfor Horslunde Kirkegaard staar en Mindesten (rejst 1914) for Christian Ditlev Frederik Reventlow, † 1827, en Granitobelisk med Broncemedaillon af Billedhugger Richard Magnussen.

I *Horslunde* har der ligget to nu nedlagte Hospitaler, hvoraf det ene var opr. 1753 af Grev Chr. D. Reventlow († 1759), det andet 1824 af Chr. D. Fr. Reventlow.

Aar 1431 afhændede Kirsten, Ejler Palendorps Datter, al sin Rettighed i *Horslundegaard* til Anders Asmundsen.

I Sognet har ligget *Nybygd*, en Adelsgaard, som 1446 og 48 tilh. Mads Pedersen, 1472 Claus Henriksen, og en for længe siden forsvunden Hovedgaard *Hooth* (1438 Høduit). Denne tilhørte 1377 Fru Margrethe, Erik Sjællandsfars Enke, der 1379 pantsatte den til Hr. Evert Moltke. Hans Søn Henneke Moltke fik ved en Dom 1397 Stadfæstelse paa sin Besiddelse af Gaarden, men Hennekes Arvinger solgte den 1400 til Dronn. Margrethe. 1397 skrev Claus Bintop sig i „Hæwedæ“, 1447 Landsdommøren i Laaland Mogens Clausen af „Høwetzgaardh“ og 1472 Hans Pedersen i „Høwssgarth“; men om disse Adelsmænd har været Gaardens Ejere eller kun haft den i Brug eller Forlening, vides ikke. 1565 var der endnu en By „Høyet“; 1664 nævnes Hydtzgaard og Hyedt; 1688 Hyedsbye med 6 Gde.

Paa Gaarden Sofienbergs Mark har der formentlig staaet en Bygning fra Middelalderen, da der oppløjes røde Munkesten.

Under Svinsbjærg nævnes 1688 *Pallisgaarde*, og endnu i 17. Aarh. optræder Byen *Bøgholt* (1610 Bøgholldt; 1664 11 Gde, 3 Hse, 1688 5 Gde); om denne minder maaske Bøgeholterne, Skov i Vesterborg S. tæt ved Sognegrænsen.

Nybølle og *Orne Birker* er et gammelt Len. 1392 indløste Dronn. Margrethe Nybølle Birk (Nubelberk) fra Hr. Benedict von Ahlefeldt, hvis Broder Hr. Johannes v. Ahlefeldts Enke og Børn havde det i Pant. 1397 nævnes Peder Jacobsen i „Nøbølæ“. Senere havde Hr. Oluf Holgersen Ulfstand og Kansler Johan Friis dette Len. Den sidste Lensmand Adam Normand havde det til 1588.

Oldtidsmindesmærkerne holder sig udelukkende til Sognets nordøstl., høje Del og optræder her i stort Antal (i alt c. 85), især i en bred Bræmme langs Kysten, i Skoven Nybølle Lund og S. for Svinsbjærg. Saaledes ligger under Orne, dels i Skov dels paa Mark, c. 30 Gravhøje og en Langdysse; nogle af Højene er ødelagte, andre derimod velbevarede, deribl. den meget anselige, c. 5 m høje *Maglehoj* (eller *Guldhoj*). Under Egholm ligger et Par Gravhøje (den ene fredl.), under Ravnsholt, hovedsagelig i Skov, en Snes til Dels velbevarede Gravhøje, og i Nybølle Lund et lignende Antal Gravhøje, ogsaa delvis velbevarede. S. for Nybølle staar et lille, lidt forstyrret Dyssekammer, paa hvis Dæksten ses mange skaalformede Fordybn., i Nøbbet Vesterskov en Runddysse med to Stengrave, og i Nøbbet Fredskov en Høj med Rest vistnok af en Jættestue. Lige ved sidstn. Skov ses Ø. for Frydenlund en af en stor, stenomkrandsset Gravhøj omsluttet smuk og anselig Jættestue, og NØ. for Horslunde en fredl. Høj med en særdeles smuk, af Nationalmuseet udgravet Jættestue, hvis 5,5 m l. Kammer er næsten mandshøjt og dækket af 4 Overliggere. Endelig har der under Svinsbjærg paa Gaarden Sofienbergs Mark været en lille Gruppe Oldtidsmindesmærker, men nu er kun et af disse, en Langdysse, bevaret; hertil slutter sig den under Vesterborg Sogn omtalte „*Kong Svends Høj*“.

Nordlunde Sogn (*Horslunde-N. Km.*), Anneks til Horslunde, omgives af dette, Løjtofte og Halsted Sogne. Kirken ligger c. 8 km NØ. for Nakskov. De lavtliggende Jorder er lerede.

Befolkning i 1921: 228 (1801: 155, 1850: 180, 1901: 226), boende i 57 Gde og Hse. Det saml. Hartk. (1905): 97 Td.; 17 Gde med 85 og 30 Hse med 12 Td. Hartk., samt 4 jordløse Huse. Ejds. (1920): 1196, deraf Jordv.: 767. Areal: 430 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 37 ha, Rug 20, Byg 99, Havre 17, Blands. til Modenhed 30, Kartofler 3, Foderroer 23, Sukkerroer 82; Brak udgjorde 8 ha, Grønfoeder og Græsning 67, Haver o. l. 9. Kreaturhold (1920): 100 Heste, 384 Stk. Hornkv. (deraf 241 Køer), 42 Faar, 165 Svin (1914: 363).

I Sognet Byen: *Vester-Nordlunde* (1586 Vester Nørlundt; 1444 Nørlund) med Kirke, Skole, Fribolig (under Fattigv.), Ml. og Kbmshdlr. *Husby* Huse. — *Mindebo*, Gd., 14,2 Td. H., Ejds. 163, Jordv. 112; 69 ha, deraf Ager 50, Mose 14 (29 ha ligger i Horslunde S.). — *Sofientyst*, *Pileskovgd.*

Nordlunde S., een Sognekommune med Hovedsognet, har s. Tingsted og hører under de samme Kredse som dette samt 2. Udskrivningskr.' 278. Lægd. Kirken er selvejende.

Kirken er meget lille og bestaar af Kor, Skib og Vaabenhus mod S. De romanske Dele, Kor og Skib, fra Tiden henimod 1200, er omhyggeligt og fint muret af Munkesten i „polsk“ Skifte (Løber veksler med Binder), om end den oprindl. Sokkel er ødelagt ved en Reparation 1863 og senere. Sirligst og rigest er Korets Østgavl, hvis Spids er zigzagsmuret, og hvis Rundbuefrise bæres af Konsoller med forskellig Relief paa hver enkelt, et Mandehoved, et Blad, en Nøgle osv. Enkelthederne minder stærkt om Tikøb (sml. II p. 67). Under de oprindl., nu tilmurede Vinduer har der overalt løbet en lodret Rundstav ned til Sokkelen, saaledes som det er bevaret under Korets Østvindue. Indgangen er gennem den oprindelige Syddør, der nu dækkes af det moderne Vaabenhus. Norddøren er ødelagt, vestre Taggavl ombygget. I sentgotisk Tid er indbygget ottedelte Krydshvælv. Altertavlen er et Maleri (Jesus og den samaritanske Kvinde) af N. A. Lützen fra 1864 (den gl. Altertavle fra c. 1500 med Fremst. af Johs. den Døbers Legende findes i Nationalmus.). Paa Alterbordet er malet Tøjmønster fra 16. Aarh. Prædikestol med bruskbarokt Snitværk. Romansk Font af gullandsk Kalksten. I Koret et sentgotisk Vægskab. Klokken, med en ulæselig Indskr. i Minuskler, er fra 15. Aarh. (H. B. Storck og M. Clemmensen, Teglstenskirker p. 9).

I Nordlunde har der været et nu nedlagt Hospital, opr. 1835 af J. J. Skaftø, opf. 1839.

Oldtidsmindesmærker kendes ikke i Sognet.

Nordlunde var indtil 1687 annekteret til Vesterborg og blev herefter Anneks til Horslunde.

Herredskirke Sogn (H.-Løjtofte Km.) omgives af Annekset Løjtofte, Vindeby, Købelev, Sandby og Branderlev Sogne, Nakskov Kbst., Halsted S. samt af to Enklaver af Løjtofte S. Kirken ligger c. 5 km N. for Nakskov. De lavtliggende, til Dels jævne Jorder er lerede. Mod N. den lille Løjtofte Skov.

Befolkning i 1921: 484 (1801: 263, 1850: 399, 1901: 405), boende i 86 Gde og Hse. Det saml. Hartk. (1905): 220 Td.; 21 Gde med 209 og 45 Hse med 11 Td. Hartk., samt 13 jordløse Hse. Ejds. (1920): 2719, deraf Jordv.: 1707. Areal: 955 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 74 ha, Rug 31, Byg 214, Havre 62, Blands. til Modenhed 35, Kartofler 6, Foderroer 36, Sukkerroer 198; Brak udgjorde 17 ha, Grønfoeder og Græsning 158, Haver o. l. 24, Skov 21. Kreaturhold (1920): 160 Heste, 659 Stk. Hornkv. (deraf 415 Køer), 13 Geder, 76 Faar, 215 Svin (1914: 840).

I Sognet den enligt liggende *Herredskirke* (1382 Herritz Kirke) og Byerne: *Vester-Karleby* (1610 Vester Karleby) med Præstegd., Kbmshdl. og Mejeri („Ly“, tilh. Mælkekondenseringsfabrikken i Nakskov); *Ringseby* (1589 Ringseby); *Store-Løjtofte* (1610 Wester Løgetøft; 1664 St. Løgetoffte). Saml. af Gde og Hse: *Bjærgby* (Bjerreby; 1484 Bierby); *Bulskov* (en Del i Halsted S.); *Karlelund*; *Bæk* m. m. — Større Gaarde: *Sannegd.*, 25,5 Td. H., Ejds. 290, Jordv. 213; c. 109 ha, hvoraf Skov 5 (i Købelev S.). *Ringsebygd.*, 18,3 Td. H., Ejds. 216, Jordv. 148; c. 74 ha, deraf Ager 70, Skov 1. *Gammeleje*, 38,6 Td. H., Ejds. 420, Jordv. 300; c. 157 ha, deraf Ager 142, Skov 11 (3 Hse); en Del af Arealet ligger i Løjtofte S. — *Troldehundsgd.*, *Løjtoftegd.*

Herredskirke S., een Sognekommune med Annekset, har Tingsted i Nakskov og hører under Rets- og Politikr. Nakskov Kbst. m. m., Maribo Amtstuedistr., Vestlaal. Lægekr., Nakskov Skattekr., Laal. Nørre-Hrds. Skyldkr., Amtets 1. Folketingskr., 1. Forligskr. og 2. Udskrivningskr.' 273. Lægd. Kirken er selvejende (siden 1914).

Kirken — „Herredskirke“, maaske fordi den var den først byggede Kirke i Herredet og stod i et vist Forhold til Herredstinget, ligesom de af Chr. IV ophævede Præstekalenter i sin Tid blev holdt her — bestaar af Kor og Skib fra romansk Tid, Taarn mod V. og Vaabenhus mod S., alt af røde Mursten og hvidkalket. Paa Skib og Kor ses Levninger af oprindl. Døre og Vinduer; navnlig Syddøren har været anselig. Taarnet er meget tidlig tilbygget i sentromansk Stil med en anselig, af en Tvillingblindning kronet Vestportal, der nu danner Hovedindgangen til Kirken, med en mærkelig, kraftig Halvsøjle paa Nord-siden og med Prydbælter omtrent i Højde med Skibets Gesims. Klokkestokværket med Saddeltaget er senere ombygget. Vaabenhuset er sentgotisk. Kor, Skib og Taarnrum er overhvalvede. Altertavlen er et smukt Snedkerarb. fra Renæssancetiden med tarvelige, nyere Malerier: Christus, Matthæus og Peder. Paa Triumfvæggen hænger en sentkatolsk Træfigur af Gud Fader med den korsfæstede. Sentromansk Font af gullandsk Kalksten. I Koret et lille Skab fra Renæssancetiden. Prædikestol c. 1575. I Gulvet Ligsten over Laurids Andersen, Foged paa Asserstrup, † 1660. Klokken er smukt støbt 1584 af Mattis Benninck fra Lübeck. — Kirken ligger forholdsvis højt, og alle Herredets Kirker, undtagen Birket, kan ses fra Taarnet.

Gammeleje (Navnet givet ved Deklaration af $\frac{10}{100}$ 1868) er en sammenkøbt Gd., men dens Hovedparcel skal, i Modsæt. til Egnens fleste Bøndergaarde, have været Selveje i c. 400 Aar. 1821 ejedes den af P. J. Zacho, der 1862 for 12,640 Rd. skødede den til J. P. Zacho, der 1894 for 150,000 Kr. og en aarl. Livrente paa 3000 Kr. skødede den til Sønnen M. P. Chr. Zacho, † 1901; i 1912 solgte Arvingerne Gaarden til nuv. Ejer E. K. Matzen for 350,000 Kr. (Om G. se Ugeskrift for Landmænd 1874, II p. 331).

I Bjærgby fandtes 1664 Maalsgaarden.

Sognet kaldtes tidligere Vester-Karleby Sogn.

Der kendes kun et eneste Oldtidsmindesmærke i Sognet: en nu sløjet Høj S. for Store-Løjtofte.

Løjtofte Sogn (*Herredskirke-L. Km.*), omgives af Hovedsognet Herredskirke, Halsted, Nordlunde, Horslunde, Utterslev og Vindeby Sogne; i Halsted Sogn ligger flere hertil hørende Enklaver. Kirken ligger c. 6 km NNØ. for Nakskov. De lavtliggende, enkelte Steder lidt bakkede Jorder er lerede.

Befolkning i 1921: 290 (1801: 126, 1850: 230, 1901: 276), boende i 60 Gaarde og Hse. Det saml. Hartk. (1905): 113 Td.; 23 Gde med 107 og 28 Hse med 6 Td. Hartk. samt 7 jordløse Hse. Ejdsck. (1920): 1520, deraf Jordv.: 930. Areal: 538 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 30 ha, Rug 30, Byg 112, Havre 14, Blands. til Modenhed 51, Kartofler 4, Foderroer 13, Sukkerroer 118; Brak udgjorde 5 ha, Grønfoeder og Græsning 113, Haver o. l. 13. Kreaturhold (1920): 113 Heste, 376 Stk. Hornkv. (deraf 230 Køer), 4 Geder, 21 Faar, 128 Svin (1914: 396).

I Sognet Byerne *Lille-Løjtofte* (1610 Lille Løgethofft; 1391 Kerkælækætoftæ) med Kirke, Skole og Kbmdshdl.; *Sandbjærg* (1610 Sandbiergh) med Ml. og Kbmdshdl.; *Sandbjærg Hede*; en Del af *Øster-Karleby* (Resten i Halsted S.). *Sortemose Hse.* — *Koldbygd*.

Løjtofte S., een Sognekommune med Hovedsognet, har s. Tingsted og hører under de s. Kredse som dette samt 2. Udskrivningskr.' 276. Lægd. Kirken er selvejende (siden 1914).

Døbefonten i Løjtofte Kirke.

Løjtofte hørte tidligere, fra 1556, til Nakskov Kapellani, men blev 1691 annekteret til Herredskirke. Det kaldtes tidligere ofte Lille-Løjtofte Sogn.

Ingen Oldtidsmindesmarker kendes i Sognet.

Halsted Sogn (*H.-Avnede Km.*), hvoraf største Delen ligger i Nørre-, Resten i Sønder-Hrd., omgives af Annekset Avnede, Skovlænge, Sællested og Stokkemærke Sogne i Sønder-Hrd. samt Vesterborg, Horslunde, Nordlunde, Løjtofte og Herredskirke Sogne samt Nakskov Købstadjerder i Nørre-Hrd. og den delvis udtørrede Avnede Strand. I Sognet findes flere Enklaver af Løjtofte S. Kirken ligger c. 6 km ØNØ. for

Trap: Danmark, 4. Udg. IV.

Kirken er lille og bestaar af Kor, Skib og senere tilbygget Vaabehus mod S. Den er opf. af røde Munkesten, nu hvidkalket. De romanske Dele, Kor og Skib, har Tandsnitgesims og gamle, rundbuede Døre og Vinduer. Vaabehuset skjuler den meget anselige, rigt profilerede Syddør. Skibet har fladt Loft, Koret er hvælvet. Altertavlen er et Snedkerarb. fra Beg. af 1600'erne med et nyere Maleri (Christus i Emaus). Den mærkelige romanske Sandstensfont skyldes en gullandsk Stenmester, den saakaldte „Magister majestatis“. Kummen er smykket med et Reliefbælte, hvori Christus som Verdensdommer og Scener af Frelserens Barndomshistorie; Foden er smykket med fantastiske Løvehoveder (se Magn. Petersen, i Ill. Tid. 9/8 1878). I Koret et udskaaret Skab. Prædikestol snedkret i Ungrenæssancestil c. 1575. Klokkeren anbragt i Østgavlen. — Paa Kirkegaarden en Ligst. over Sognefoged Jeppe Hansen, † 1650.

I Sognet har Herredets Tinghus ligget. 1688 nævnes „Pikkerhuset“ og Toldergaarden; 1610 „Biergaard“ som liggende i Sognet.

Nakskov. De lermuldede Jorder er jævne mod Ø. og V., mere bølgende og højtliggende i Sognets Midte, hvor de hæver sig stærkt op fra Engdragene omkr. Halsted Aa, som danner Herredsgrensen. I Sognet en Del Skov (Dyrehave, Bødkersk., Kohave, Hellinge Skovhave, Sæbyholms Sk.), væsentlig Løvskov, men med Partier af ældre Naaleskov. Gennem Sognet gaar Landevejen Nakskov-Maribo samt Nakskov-Maribo Banen.

Befolkning i 1921: 1202 (1801: 950, 1850: 1094, 1901: 1120), boende i 264 Gde og Hse. Det saml. **Hartk.** (1905): 624 Td.; 74 Gde med 584 og 109 Hse med 40 Td. Hartk., samt 14 jordløse Hse. **Ejds.** (1920): 8264, deraf **Jordv.**: 5021. **Areal:** 2947 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 155 ha, Rug 87, Byg 688, Havre 220, Blands. til Modenhed 115, Kartofler 23, Foderroer 81, Sukkerroer 531; Brak udgjorde 19 ha, Grønfoeder og Græsning 592, Haver o. l. 48, Skov 245, Vandar. 7. **Kreaturhold** (1920): 449 Heste, 1885 Stk. Hornkv. (deraf 1124 Køer), 4 Geder, 115 Faar, 735 Svin (1914: 1591).

I Sognet **Byerne:** *Halsted* (1177 Halstede) med Kirke, Præstegd., Hovedskole og Pogeskole med Gymnastikhus og Kbmshdl.; *Hellinge* (1231 Hæluing) med Fattiggd. (opr. 1891, 40 Pl.) og dermed sammenbygget Alderdomshjem (opr. 1908, 12 Pl.) og Kbmshdl.; *Meltofte* (1397 Myædeltofte) med Missionshus („Salem“, opf. 1882) og Kbmshdl.; *Højfælde* (1610 Hiøfielle); *Tvede* (1576 Tved) med Ml.; *Skovby* (1484 Skouby); *Øster-Nordlunde* (1576 Øster Nørlund; 1354 Nørlunde) med Andelsmejeri (Kragemose); største Delen af *Øster-Karleby* (1610 Øster Karleby; Resten i Løjtofte S.) med Kbmshdl. Saml. af Gde og Hse: *Bulskov*, *Søllehuse*, *Sæby*, *Kragmose*, *Hvøllehuse*, *Sæbyholm Hse.* — Hovedgaarden *Sæbyholm*, under Grevsk. Hardenberg-Reventlow (s. d.) har 105,4 Td. H., Ejds. 1190, Jordv. 837; 487 ha, deraf Ager 355, Eng 76; til Gaarden hører *Rudolphsholm*, tidl. Godsforvalterbl. samt Fæstegods, c. 3,1 Td. H., og Sæbyholm Skov, c. 94 ha. Hovedgaarden *Juellinge*, Hovedsædet i **Baroniet Juellinge***, havde 1920 82,3 Td. H., Ejds. 1176, Jordv. 549; 318 ha, deraf Ager 257, Eng 50. Af Juellinge Hovedgd. er der 1921 i Henh. til Lensloven stillet 14,5 Td. H. (57,9 ha) til Raadighed for Staten. Hovedgaarden *Hellingegd.* (ligeledes under Juellinge), hvortil er lagt Jorden fra den 1910 nedbrudte Stensgd. i Stokkemarke S. (14,3 Td. H.), havde 1920: 31 Td. H., Ejds. 402, Jordv. 274; 160 ha, deraf Ager 149, Eng 8. Heraf er 1921 11,2 Td. H. (48 ha) stillet til Raadighed for Staten. *Gerdasminde*, 16,7 Td. H., Ejds. 172, Jordv. 128; 71 ha, deraf Ager 70, Eng 1. *Halstedgd.*, 15,2 Td. H., Ejds. 214, Jordv. 150; 84 ha, deraf Ager 80, Eng 2 (2 Hse). *Karlebygd.*, 13 Td. H., Ejds. 161, Jordv. 160; 52 ha.

Halsted S., een Sognekommune med Annekset, har Tingsted i Nakskov og hører under Rets- og Politikr. Nakskov Kbst. m. m., Maribo Amtstuedistr., Vestlaalands Lægekr., Nakskov Skattekr., Laal. Nørre-Hrds. Skyldkr., Amtets 1. Folketingskr., 1. Forligskr. og 2. Udskrivningskr. 267. Lægd. Kirken tilhører Ejeren af Juellinge.

Kirken, der har dannet den nordl. Side af Halsted Kloster (se ndfr.), er stor og anselig og bestaar af Kor, Skib, Taarn mod V. og Kapel mod N. Den var oprindl. bygget i romansk Stil af Granitkvadre, men har undergaaet saa mange Forandringer, at kun en Del af de oprindl. Mure staar tilbage. Koret er forlænget i gotisk Tid med tresidet Afslutning, ligesom Hvælvingerne er sentgotiske. Hvorvidt Ombygningerne staar i Forbindelse med Lübeckernes Brand af Klosteret 1510, er meget tvivlsomt.

*) *Baroniet Juellinge* er 1921 overgaaet til fri Ejendom; 1920 fandtes 204,7 Td. Ager og Engs Hartk., og 23,5 Td. fuld Skovskuld, Ejds. 2900; Kirketiende-Afløsningskapital 84,500 Kr.; i Bankaktier 12,800 Kr., andre Fideikommisskapitaler 2,770,000 Kr. Arealet udgjorde i alt 1393 ha, derunder Hovedgd. Juellinge, Ørbygd. og Hellingegd. Heraf stillede ved Overgangen til fri Ejendom 41,7 Td. H. (173,8 ha) til Raadighed for Staten.

1591 blev den istandsat af Enkedronn. Sophie. Kapellet er opf. 1636 for Sæbyholms Ejere af Borchard Rud (se ndfr.). Kirken, i hvis nedre Dele der overalt er brugt Granitkvadre, blev under Ledelse af Prof. Ove Petersen underkastet en haardhændet Restauration 1868-77 baade i det ydre og indre, ved hvilken bl. a. alle Gavlene og Taarnet helt ombyggedes, et Vaabenhuis nedreves og Indgangen lagdes gennem Taarnet. I Korets Mur sidder en romansk Granittympanon med et ejendommeligt Relief, Marias Sjæl bæres til Himlen af to Engle. Altertavlen er et godt Billedskærerarb. fra Slutn. af 15. Aarh. (Midtpartiet Korsfæstelsen); til Siderne Helgen- og Apostelfigurer, paa Fløjenes Ydersider Malerier. Prædikestolen er et Billedskærerarb. fra 1636 af Jørgen Ringnis, med den udvalgte Prins Christians Navnetræk og Vaaben. Den ejendommeligt formede (kannelerede) gullandske Kalkstensfont har Himmel og andet Snitværk fra Rokokotiden; Daabsfadet er skænket 1608 af Ejler Rud. Korgitteret, fra 1671, med snoede Søjler,

Halsted Kirke.

er er Snitværk i H. Werners Stil. Et endnu pragtfuldere Gitter med fire Soldaterfigurer staar foran det Rud'ske Kapel; dets Snitværk, i Eckernfødemesteren Hans Gudewerths Stil, er sikkert gjort af en af dennes Elever (Lorents Jørgensen?). I Kapellet, hvor der findes en Dør af samme Arbejde som Gitteret, er der Begravelser for den Rud'ske, Winterfeldt'ske og andre Familier, der har ejet Sæbyholm, samt en Tavle, hvis Indskrift lyser Forbandelse over dem, som forstyrrer Graven (Historikeren N. D. Riegels lod dog i sin Tid Kisterne opbryde „for at tilfredsstille sin Curiositet“). I Kapellet Ligsten med Portrætfigurer over Ejler Rud († 1618) og Hustru, over Borchard Rud († 1647) og Hustru og over Borchard v. Pappenheim († 1590) og Hustru (se Personalh. Tidsskr. 1890 p. 253); i Kirken desuden Epitafier over Sognepræsterne, Provst Knud Pontoppidan, † 1662, og Joh. Rasch, † 1684, begge med Portrætmalerier i Snitværksrammer af H. Werner, samt malede Portrætter af de fem sidste Sognepræster (H. C. Schiern, † 1764, N. Schiern, † 1818, H. G. Clausen, † 1844, I. Wegener, † 1883, malet af J. Roed, og P. M. Lund, † 1911, sml. Lund, Mal. Portr. IX p. 229). Den ældste Klokke fra 1374(?) er nu omstøbt; i Kapellet staar én lille, ubrugt Klokke, prydet med en Frise af gotiske Ornamente. — Paa Kirkegaarden er bl. a. begravede Fred. C. Kragh-Juel-Vind-Frijs til Grevskabet Frijnsborg og Baroniet Juellinge, Stiftamt. over Laal.-Falsters Stift, † 1815, og Hustru samt flere af Familien.

Hovedgaarden *Juellinge* er det gamle **Halsted Kloster**. Første Gang Halsted nævnes er 1177, da Vald. I henlagde Halsted Kirke til Ringsted Kloster, saaledes at dettes Abbeder fik Patronatsretten; H. Kirke har saaledes for den Tid tilhørt Kronen. I Kong Vald. II's Jordebog nævnes H. to Gange, hvorefter det synes, at baade Kronen og Kongen har ejet Gods i denne By. 1284 mageskiftede Erik Glipping alt Kongens Gods i Halsted, Store- og Lille-Avnede m. m. til Erik Plovpenning's Datter Jutta, og det er da mulig hende, som paa sit Dødsleje har stiftet Halsted Kloster for Munke af Benediktinerordenen. I Dokum. nævnes Kl. første Gang Aar 1305. Ringsted Kl. havde i hvert Fald i 14. Aarh. Overhøjhed over det, hvilket ses af, at Abbeden i Ringsted 1354 stadfæstede et Brev, hvorved Prior Esbern i Halsted Kl. tilskødede Vald. Atterdag nogle Ejendomme i Vesterborg Sogn m. m. Ifl. et Pavebrev fra 1400 var H. Kl. indviet til den engelske Helgen Skt. Samson, et Udtryk for den Forbindelse, hvori Danmark i sin Tid stod med de vestlige Lande. Noget betydeligere Kl. har Halsted næppe været, om det end ses at have ejet en Del Jordegods, og om dets Hist. vides ikke meget. 1332 blev Kong Chr. II's Søn, den udvalgte Kong Erik, bisat i Klosterkirken, hvor der i 14 Dage holdtes Sjælemesser for ham, indtil Liget førtes til sit endelige Hvilested i Sorø Kirke. 1510 afbrændtes Kl. af Lybækkerne, men kom snart efter igen paa Fode og ophøjedes c. 1520 til et Abbedi, medens det tidligere kun havde været styret af Priorer*); den første Abbed var Hans Fugl, og efter ham fulgte Knud Fru, der vistnok har staaet i Spidsen for Kl. til dets Ophævelse Aar 1538. Derefter var det i længere Tid en kgl. Forlening (1538-49 havde Otto Rathlou det mod bl. a. at underholde de tilbageblevne Munke; derefter havde Peder Oxø det); 1578 forenedes det med Ravnsborg, og 1588 fik Dronn. Sophie det som Livgeding; 1631 gik det atter over til Kronen, og Jost Fr. v. Pappenheim var Lensmand 1633-42; 1647-52 havde Prinsesse Magdalene Sibylle det som Livgeding; 1660-61 var det forlenet til Generalmajor Fr. Ahlefeldt, derefter havde Sophie Amalie det til sin Død 1685. Halsted faldt da tilbage til Kronen, men 1719 mageskiftede Fr. IV det for Hovedgaarden *Juellinge* paa Sjælland.

Baroniet Juellinge var blevet oprettet 1672 af Valbygaard i Hellested S., Stevns Hrd. (se III p. 374), af Gehejmerd. Jens Juel († 1700), hvis Datter Sophie Cathrine blev g. m. Etatsrd., Stiftamt. Fr. Vind; det var deres Søn Kmjr., senere Kmhr. Jens, ophøjet i friherrelig Stand 1708 under Navn af Juel-Vind († 1726), som foretog det ovennævnte Mageskifte og ^{20/12} 1721 fik Baroniet overført til det laalandske Gods. Jens Juel-Vind var g. m. Ide Helle Krag til Stamhuset Stensballegaard, og deres Søn, Gehejmerd., Justitiarius i Højesteret Jens, som efter at have tiltraadt Stamh. Stensballegd. fik Navnet Krag-Juel-Vind († 1776), var den næste Besidder af Baroniet. Han var g. m. Sophie Magdalene v. Gram, Besidderinde af Grevsk. Frijsenborg, og deres Søn, Grev Fred. Carl Krag-Juel-Vind-Frijs († 1815) arvede Frijsenborg tillige med Baroniet (medens Stensballegd. gik over til en yngre Broder). Næste Besidder af Baroniet var dennes næstældste Søn, Kmhr. Grev Carl Ludv. Krag-Juel-Vind-Frijs († 1838), efter hvis Død Baroniet gik over til hans yngre Broder Erhards Søn, Fred. Julius Krag-Juel-Vind-Frijs († 1885), derefter til dennes Søn Grev Jens Chr. Krag-Juel-Vind-Frijs, † 1907, hvorefter Sønnen Frederik Krag-Juel-Vind-Frijs overtog det. I 1921 er Baroniet overgaaet til fri Ejendom (se Anm. p. 130). — Hovedbygningen ligger paa Klosterets Tomt S. for Kirken og bestaar nu af to selvstændige Huse, af hvilke det vestre, det egentlige Beboelseshus, er opf. 1847-49 i gotisk Stil. Sydlængen, en hvidkalket Bygning med Valmtag, der i Jærnanke paa Vestgavlen bærer Aarstallet 1591, er opf. af Rigsraadet for Enkedronning Sofie (Bygmester Hans v. Andorp); i Inventarer omtales et Fangetaarn og et (ottekantet) Vindeltrappetaarn, det sidstnævntes Plads kan bestemmes, og ved Gravninger er det konstateret, at Klosteret har haft 4 Fløje, af hvilke den nordre har sluttet sig til Kirken. Af en Synsforretning fra 1621 (trykt i Hist. Tidsskr. 7. R. III p. 530) fremgaar, at alle Fløjene endnu dengang var bevarede. (Litt.: F. Jürgensen West, J., i *Dske Herregde* ved 1920). 1850-56 opførtes nye Mejeri-, Stald- og Ladebygninger. I den store, smukke Have er der 1872 af Baroniets Beboere rejst en Sandstensstøtte med Portrætmedaillonere i Marmor af den forrige Besidder og Hustru.

*) Det har alm. været antaget, at H. Kl. blev Abbedi 1515, vel fordi det paa en af Sognepræsten Joh. Rasch forfattet Tavle, der hænger i H. Kirkes Taarnrum, hedder: „1515 H. Hans Fuell, Abbed og Sognepræst i Halstad, som paa een Kirckens forgylte Kalck sit Nafn under Foden hafver ladet udsticke: Frater Johan Fvell, primus abbas monasterii Halstadii“ (denne Kalk findes ikke mere). Aaret 1515 kan imidlertid ikke være rigtig; thi ^{3/4} 1515 gjorde Kongen et Mageskifte med Prioren i H., og 1517 udstedte den pavelige Legat Arcimbouldus et Afladsbrev for Prior Hans Fugl og Munke i H. Kl.

Sæbyholm (tidligere *Sæbygaard*, 1401 Sebye gard) tilhørte 1355 Hr. Ludv. Albertsen (Eberstein), der skænkede den til Halsted Kl. Den pantsattes af Vald. Atterdag, men indløstes af Dronn. Margrethe 1401. 1386 skrev Hr. Lippolt van der Ost sig af Sæby og ligeledes 1465 Hr. Henrik Daa, der dog muligvis kun havde Gaarden i Forlening. I alt Fald havde Oluf Falster den i Pant af Kronen 1502-29, og han var gennem sin Moder Arving efter Henr. Daa. Efter Oluf Falster fik Sønnen Peder F. Livsbrev paa den, hvilket overførtes til hans Svigersøn Borchard v. Pappenheim, der 1565 af Kongen fik Skøde paa S. Dens næste Ejer var hans Svigersøn Ejler Rud, hvis Søn Borchard Rud her opførte store, grundmurede Bygninger; Markerne indhegnede han med Diger, og en kostbar Vandledning anlagdes fra Mølledammen ned til Garden (se om ham Vedel Simonsen, Efterretn. om de danske Ruder II p. 211 fl.). Hen døde 1647 som

Juellinge.

Slægtens sidste Mand; hans Enke maatte if. en Proces afstaa S., der nu kom under Kronen. 1673 skødede Chr. V den til Friherre Winterfeld (se under Wintersborg); 1695 fik han Tilladelse til at afbyde Nørre-Sæby (1386 Seeby) og lægge dens 8 Gde under S. (30,5 Td. H.); Sønder-Sæby (1664 Synder Sæbye, 6 Gde 12 Hse) synes ogsaa at være forsvundet ved denne Tid. Ved Baroniets Opløsning solgtes S. tillige med Vintersborg til Grev C. H. A. Hardenberg-Reventlow (se under Hardenberg), der lagde Godset ind under Grevskabet. — Det gamle Sæbyholms Bygninger, der laa paa en Halvø, omflynede af Grave og Fjorden, er nu nedbrudte, og en ny Hovedbygning, i eet Stokv. med Frontespice, er opf. 1856-58 længere mod NV. ved Landevejen.

Meltofte har været en gammel Hovedgaard, der 1360-97 ejedes af Jens Krag, som en Tid var Landsdommer i Laaland og siges at have ingivet sig i Halsted Kloster med alt sit Gods. Senere kom Gaarden atter i privat Eje og tilhørte Anders Graa 1449, Niels Madsen (Gøye) 1462 og Christian Brun 1482. Sidstnævnte overdrog 1500 Gaarden til Kronen mod at faa Livsbrev paa den og paa Knubbeløkke og Næsby Birker. Senere havde bl. a. Hr. Otto Krumpen Gaarden i Forlening. Dens sidste Lensmand Chr. Rosengaard fraatraadte den 1588. Endnu i Matriklen 1664 nævnes „Meltoftegaard“.

Foruden en *Skt. Helene Kilde* har der i Sognet tæt VSV. for Halsted været en hellig Kilde, *Magshej Kilde*, der endnu i Beg. af 19. Aarh. besøgtes af syge Skt. Hans Nat. Her var der et *Skt. Olufs Kapel*, som Sognefolket i Halsted 1564 fik Tilladelse til at

nedbryde for at benytte Materialerne til deres egen meget forfaldne Sognekirke. (Se Kirkehist. Saml. 5. R. IV. p. 777 og 4. R. III p. 576). Paa Juellinge opbevares en Kirkeblok.

Tæt V. for Øster-Karleby ligger „Brun Kirke“, formentlig en gammel Borgplads. Et andet Voldsted findes ikke langt VSV. herfor.

I 17. Aarh. omtales en Gd. *Vraagaard* i Højfjelde.

I *Dyrehave* er indrettet et muret Gravkammer, hvori er begravet Greve Fr. Julius Krag-Juel-Vind-Frijs, † 1885, og Hustru, † 1906, samt andre af Slægten.

Der vides kun om et Par, nu ryddede Oldtidsmindesmærker i Sognet. Ved Juellinge er under flad Mark afdækket en lille Gravplads fra den ældre Jernalder, med 4 til Dels meget rigt udstyrede Kvindegrave. Gravgodset var delvis Smykkesager af Guld og Sølv, samt indførte romerske Kar af Bronze og Glas. Den rigest udstyrede af disse Grave er opstillet i Nationalmus., overført dertil med Skelet og Oldsager i ganske urørt Leje.

Vesterborg Sogn, hvoraf en Del ligger i Sønder-Hrd., omgives af Birket, hvori findes en Enklave, Horslunde og Halsted Sogn samt Sønder-Hrd. (Stokkemærke S.). I Sognet findes en Enklave af Birket S. Kirken ligger c. 9 km ØNØ. for Nakskov. De gennemgaaende lerede Jorder hæver sig fra det omliggende lavtliggende Land og er temmelig bakkede („det laalandske Schweiz“). Egnen er skovrig og meget naturskøn (Theofili Sk., tidl. kaldet *Benedictes Lund*, og *Pederstrup Slotshave* er yndede Søndags-Udflugtssteder; endvidere *Rosningen*, *Ludvigshave*, *Bøgesk.*, *Bøgeholte Sk.*, *N.- og S.-Fredsk.*, *Nørrerodsk.*, *Ellesk.*), og der findes et Par større Søer (*Pederstrup Sø*, c. 9 ha, og *Vesterborg Sø*, c. 24 ha); gennem Sognet løber *Halsted Aa*. Den projekterede *Maribo-Torvig Bane* vil gaa gennem Sognet.

Befolkning i 1921: 1182 (1801: 767, 1850: 1259, 1901: 1118), boende i 262 Gde og Hse. Det saml. **Hartk.** (1905): 422 Td.; 42 Gde med 380 og 143 Hse med 40 Td. **Hartk.**, samt 21 jordløse Hse. **Ejdsk.** (1920): 6990, deraf **Jordv.**: 3996. **Areaal**: 2539 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 142 ha, Rug 31, Byg 440, Havre 137, Blands. til Modenhed 85, Kartofler 17, Foderroer 70, Sukkerroer 432; Brak udgjorde 36 ha, Grønfoder og Græsning 831, Haver o. l. 62, Skov 509, Vandar. 38. **Kreaturhold** (1920): 402 Heste, 1425 Stk. Hornkv. (deraf 842 Køer), 13 Geder, 91 Faar, 440 Svin (1914: 985).

I Sognet **Byerne**: *Vestergaard* (1231 Westærburgh) med Kirke, Præstegd., Skole med et 1911 opf. Gymnastik- og Forsamlingshus, Alderdomshjem (opf. 1911, 10 Pl. samt, som Erstatn. for et nedl. Sygehus, 2 Sygestuer), Apotek, Lægebl., Bryggeri, Saftstation for Nakskov Sukkerfabrik (beskæftiger i Kampagnen c. 80 Arb.), Elektricitetsværk og Kbmshdl.; *Vedby* (1576 Vidbye); *Bønved* (1504 Bøniddt) med Kbmshdl.; *Langesø* (1576 Langsø) med Skole; en Del af *Magletving* (1418 Magle Tuinge), Resten i Birket S., med Skole, Maskinfabr., Tørvfabr. (tidl. Teglværk), Kbmshdl. og Ml. — *Vesterborg Skovhuse* (1610 Schouffhusen) med Kbmshdlr., *Bøgeskov Hse*, *Bønvedholme*, *Hulebæks Hse*.

Hovedgaardene *Pederstrup* (1354 Pætherstorp), 99 Td. H., Ejdsk. 1045, Jordv. 776; 444 ha, deraf Ager 425, Eng 3 (8 Hse), og *Skelstoft* (1440 Skelse-toftæ), 49,4 Td. H., Ejdsk. 465, Jordv. 344; 220 ha, deraf Ager 204, Eng 5 (7 Hse), hører begge under *Grevsk. Christianssæde* (se p. 160). *Vesterborggd.*, sammenlagt af *Estergd.*, *Vestensborg*, en Del af *Præstegaardens Jord* samt den nedl. *Sønderborg Fattiggd.*, 20,3 Td. H., Ejdsk. 250, Jordv. 150; 95 ha, deraf Ager 79, Eng

14. *Magletovinggd.*, 15,6 Td. H., Ejds. 180, Jordv. 138; 66 ha, deraf Ager 63, Skov 1. *Langesø*, 14,2 Td. H., Ejds. 132, Jordv. 103; 56 ha, alt Ager. — *Indtægtsgd.*, *Hvidkilde*, *Bøgehøve*, *Brunsvang*, *Engeskovgd.*, *Vandmøllegd.* (1664 Wandmøllegaarden), *Søgd.* (1664 Søgaard), Skovriderbl., *Jystedgd.* (1610 Giøstedt).

Vesterborg S., en egen Sognekommune, har Tingsted i Nakskov og hører under Rets- og Politikr. Nakskov Kbst. m. m., Maribo Amtstuedistr., Vestlaal. Lægekr., Nakskov Skattekr., Laal. Nørre-Hrds. Skyldkr., Amtets 1. Folketingskr., 1. Forligskr. og 2. Udskrivningskr. 279. Lægd. Kirken tilhører Ejeren af Christianssæde.

Kirken bestaar af Langhus, med Kor og Skib i eet og mod Ø. tresidet afsluttet, samt Vaabenhus mod S. Den hvidkalkede Murstensbygning er opf. i gotisk Stil med Stræbepiller. Vinduene er nu rundbuede. Over Tagets Østende et spaantækt Rytterspir. Det Indre har gotiske Hvalvinger. Altertavlen er et Maleri forestillende Kvinderne

Pederstrup.

ved Graven. Sandstensdøbefont. Prædikestol snedkret i Højrenæssancestil, c. 1600. Smuk Smedejærns-Lysekrone fra Renæssancetiden. Ved Kirkegaardsporten en gammel Font (eller et Vievandskar?). Et Epitafium over Morten Venstermand til Søholt, † 1610, og Hustru Anne Galt (Kirkehist. Saml. 4. R. II p. 16) er ødelagt. Bevaret er en Minde-tavle over Præsten Jens Theophilussen Ruchrad, † 1709, samt en indmuret Sten med Mindeord, sat af Grev C. D. Reventlow over Faderen, Statsminister Grev R., Biskop P. O. Boisen og Seminarielærer A. Hansen. Af Biskop B. og hans Søn findes desuden Portrætmalerier. I den østl. Hvelving findes et Kalkmaleri (Treenigheden) fra c. 1500.

Paa Kirkegården er der et af Stiftets Præster og Lærere 1833 rejst Monument over Biskop P. O. Boisen, der blev Præst her 1787 og, da han blev Biskop i Laaland-Falsters Stift 1805, beholdt sit Præstekald og blev boende i Vesterborg til sin Død 1831; 1801 oprettede han i Præstegaarden et Skolelærerseminarium, som han selv var Forstander for; det nedlagdes kort efter hans Død. Ogsaa hans Søn L. N. Boisen († 1875), der ligeledes var Præst i V., ligger begravet her.

Pederstrup er opstaaet af Landsbyen Pederstrup. 1354 skødede og oplod Prioren i Halsted Kl., Esbern, og hele Konventet sstds. Kong Vald. Atterdag alt deres Gods i Pederstrup, Vesterborg S., i Nørlande og Birket med alt Tilliggende, hvilket Gods Hr. Lavrids Jensen, Ridder († 1340), havde givet Kl. for sin Sjæls Saligheds Skyld. Pederstrup og P. Birk var derefter i 200 Aar et Kronelen, der i Kong Olufs Tid var pantsat til Rikman von der Lanken, fra hvem det indløstes af Hr. Henrik Parow, der faldt

1389 ved Falkøping; 1410 indløste Dronn. Margrethe P. fra Hr. Peder Walkendorffs Hustru og overdrog Lenet s. A. sammen med Krønge Len til Hr. Jens Grim; 1502 var Hr. Markvard Rønnow Lensmd. paa P., 1524-55 Mikkel Brockenhuus og derefter hans Søn Jac. Brockenhuus; derefter var P. pantsat til Otto Galskyt, og 1568 til Ludv. Munk. 1576 mageskiftede Kronen P. til Lage Venstermand, † 1587, der som Ejer efterfulgtes først af sin Broder Knud, † 1609, derefter af Broderen Morten, † 1610. Hans Enke solgte den 1624 til en Slægtning, en indvandret Brandenburger Hans Grabow, † 1625, efter hvem P. tilfaldt Sønnen Joachim G., † 1634, og derefter dennes Søn Hans Johan G., som 1657 solgte den til H. W. v. Harstall, † 1666; hans Søn Chr. Ulrik solgte 1673 Gaarden til Hofmester Detlev Rumohr. Denne afhændede den 1680 til Overrentemester H. v. Stocken († 1681), hvis Svigersøn, Gehejmerd. Peter Brandt († 1701) 1684 købte den af Medarvingerne og lagde betydeligt Gods under den samt 1686 opførte en ny Hovedbygning, ligesom han oprettede Hovedgaarden *Skelstofte* af Parceljorder fra Pederstrup. Sønnen Schoutbynacht H. Brandt solgte 1725 P. og Skelstofte til Grev C. D. Reventlow (Hovedgaardst. 122, Bøndergods 707, Tiender 347 Td. H.), der 1729 lagde dem under Christianssæde. — Hovedbygningen, der ligger ved den smukke Pederstrup Sø, og som afløste den af P. Brandt 1686 opførte 2 Stokv. Bindingsværksbygning, er opf. 1827 i enkel Empirestil efter Tegn. af Konferensrd., C. F. Hansen og blev 1861-62 gennemgribende forandret og udvidet med to runde Taarne og Spir efter Tegn. af Kmhr. Meldahl. (Litt. L. Bobé, P., i Dske Herregde ved 1920).

I *Theophili Skov* (eller Benedictes Lund), opkaldt efter Præsten Jens Theophilussen Ruchrad, ligger Grevinde Benedicte f. v. Qualen († 1813), og hendes Mand Grev C. D. Reventlow († 1851) og ældste Søn († 1828), tillige med andre af Familien begravet.

Ø. for Kirken har tidligere ligget en Hovedgaard, *Søgaard*, som af P. Brandt lagdes under Pederstrup.

Paa Præstegaardens Mark findes et Voldsted, *Borrebanken*, maaske Stedet for „den vestre Borg“ (i Vald. II's Jordeb. nævnes „Wæsterburgh“). Hvor den østre Borg har ligget, vides ikke; men at der har været en saadan, ses af, at Vald. II herfra bekræfter de Ratzeborgske Kirke-Privilegier (se Suhm, Hist. af Danm. IX p. 77).

I Vesterborg har ligget et Hospital, opr. af Abigael Marie v. Stocken, Enke efter P. Brandt til Pederstrup, udvidet 1725 af Grev Chr. D. Reventlow, med Fribolig for 8 Lemmer, samt et Sygehus med 6 Senge, opretholdt af Grevsk. Pederstrup; begge nedlagdes 1911 efter i flere Aar at have været ubenyttede.

I Sognet har ligget en By *Klavenborg* (3 Gde), der nævnes i 17.-18. Aarh.; en By *Tving* (1664 Tuing, 4 Gde), og endvidere nævnes 1576 Vester-Langesø og i 17.-18. Aarh. *Sørupgd.* (1476 Siorop).

N. for Pederstrup ligger ved Sogneskellet umiddelbart op til den under Svinsbjærg i Horslunde S. omtalte lille Gruppe af Oldtidsmindesmærker og hørende til denne den mærkelige *Kong Svends Høj*, en aflang firkantet, stenomsat Jordhøj, der omslutter en 12,5 m l., 1,75 m bred Stengrav dækket af 7 Overligger, sikkert det længste Oldtidsgravkammer i Danmark. I Skoven Ludvigshave kendes en Gruppe af 5 Smaahøje og i Skeltofte-Skoven ligeledes en lille Højgruppe.

Til Vesterborg S. hørte tidligere Birket som Anneks, men dette udskiltes $\frac{1}{1}$ 1913.

Birket Sogn omgives af Vesterborg og Horslunde Sogne, Vordingborg Bugt (Raagø Sund) og Sønder-Hrd. (Støkkemark S.). I Sognet findes en Enklave af Vesterborg S., og en Enklave af Sognet ligger i Vesterborg S. Kirken ligger c. 14 km ØNØ. for Nakskov. Jorderne er stærkt bakkede og lerede, med nogen Tilsætning af Sten, Sand og Grus; der findes en Del Tørvemoser (Ravnsby Mose, Møllelung, Kirkelung, Uglemose) og nogen Skov (Torvig Sk., Klinkesk., Lindet Sk., Søvænger). I Sognet findes Laalands højeste Punkt, Bavnehøj, 29,5 m; Halsted Aa løber gennem Sognet,

og paa Sydgrænsen løber Ørby Aa. Paa Kysten det fremspringende Næs Kragenæs Øre (1440 Kragør). Gennem Sognet gaar Nakskov-Kragenæs Banen, der vil faa Tilslutning af den projekterede Maribo-Torvig Bane.

Befolkning i 1921: 1415 (1801: 876, 1850: 1161, 1901: 1245), boende i 349 Gde og Hse. Det saml. Hartk. (1905): 174 Td.; 73 Gde med 414 og 169 Hse med 41, forsk. Lodder med 19 Td. Hartk., samt 38 jordløse Hse. **Ejds.** (1920): 6837, deraf **Jordv.**: 3831. **Areal:** 2561 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 124 ha, Rug 88, Byg 506, Havre 172, Blands. til Modenhed 90, Kartofler 16, Foderroer 73, Sukkerroer 402; Brak udgjorde 58 ha, Grønfoder og Græsning 452, Haver o. l. 71, Tørve-moser 37, Skov 353, Klitar. o. l. 3, Heder o. l. 10, Vandar. 9. **Kreaturhold:** (1920): 443 Heste, 1381 Stk. Hornkv. (deraf 823 Køer), 40 Geder, 192 Faar, 732 Svin (1914: 1395).

I Sognet Byerne: *Birket* (1418 Birckett) med Kirke (noget S. for Byen), Præstegd., Skole med Forskole, Forsamlingshus (opf. 1890), Andelsmejeri, Brugsforen., Andels-Elektricitetsværk, Tørvestrøelsesfabr. A/S og Kbmshdlr.; en Del af *Magletving* (Resten i Vesterborg S.); *Store-Linnet* (1576 Store Lennid) med Skole, Forskole, Fællesmejeri (Ernstminde), Trældsfabr. og Kbmshdl.; *Lille-Lindet* (1576 Lille Lennid); *Hejringe* (1610 Heiringe) med Kbmshdl.; *Torvig* (Torvig, 1447 Thorvig) med Fattiggd. m. Alderdomshjem (15 Pl.), Kbmshdl., Jærnbane- og Posteksp.; *Hjelmholt* (1576 Hielmholt) med Kbmshdl.; *Kragenæs* (1610 Kragenes) med Havn (anl. 1879, uddybet til 3,7 m), hvorfra Færgefart til Fejø, Endestation for Nakskov-Kragenæs Banen, Posteksp., Hotel, Savværk, Elektricitetsværk og Kbmshdlr.; *Ravnby* (1610 Raffnsby) med Ml. — Saml. af Hse: *Krangerne*, *Hejringe Hse*, *Staalmoose Hse*, *Bregneholt Hse*, *Magletving Holme*. — Gaarde: *Slettemark*, 14 Td. H., Ejds. 160, Jordv. 117; 63 ha, deraf Ager 56. — *Nygd.*, *Savskærergd.*, *Egelund*, *Fuglsang*, *Kollingg.* (1610 Kollinng), *Kalvehavegd.* (1664 Kallemose Gd.?).

Birket S., en egen Sognekommune, har Tingsted i Nakskov og hører under Rets- og Politikr. Nakskov Kbst. m. m., Maribo Amtstuedistr., Vestlaal. Lægekr., Nakskov Skattekr., Laal. Nørre-Hrds. Skyldkr., Amtets 1. Folketingskr., 1. Forligskr. og 2. Udskrivningskr.' 280. Lægd. Kirken er selvejende (fra 1915).

Kirken (overkalket), der ligger højt, bestaar af Skib og Kor med lille, tresidet Afslutning og Vaabenhus mod S. Den er opført af røde Munkesten, vistnok i gotisk Stil; Kor og Skib er overhvelvede; nyere rundbuede Vinduer. Altertavlen er et Maleri, Nedtagelsen af Korset, fra Slutn. af 18. Aarh. (om den gamle Altertavle, der 1844 kom til Nationalmus., se Fr. Beckett, Altertavler p. 45). Prædikestol fra 18. Aarh. Unggotisk Font af gullandsk Kalksten med Dyrefigurer i fladt Relief. En Stol i Kurulform (c. 1600) nu paa Nationalmus. Klokketabelen paa Kirkegaarden er en anselig, nu bræddeklædt Tømmerbygn. fra Middelalderens senere Del (Opmaal. i Ældre nord. Arkit. 5. S., 3. R., Bl. 4-6).

Ravnborg Voldsted (1342 Rainsburgh) ligger umiddelbart ved Havet, der har beskyttet den mægtige, 18 m høje Borgbankes Østside, medens der mod Land har ligget Vandgrave, og langs disses Yderkanter en Vold, nedenfor Bankens Skrænter. De Lavninger, der nu omgiver Ravnborg, har bevisligt staaet under Vand, da Borgen rejstes, saaledes at Borgen har ligget paa en Ø; ogsaa Højningen Syd derfor, hvis Nordside nu kaldes *Vedkast* eller *Vedhaven* (her skal endnu 1744 have ligget en firesidet „Skanse“), var vandomflydt, ligesom dette til Dels ogsaa gælder den Højning, hvorpaa Ravnby nu ligger, men som oprindl. var Pladsen for Borgens Ladegaard. Fra denne Ladegaards-banke i Vest og Vedkast i Syd førte Dæmninger og Bro over til Borgbanken. Denne, der nærmest har Trapezform, er tildannet med stejle Skrænter af en naturlig Lerbakke. 1913-15 foretoges for Grev Krag-Juel-Vind-Frijs' Regning under Nationalmuseets Vejledning en Række Udgravn. paa Slotsbanken, der viste, at Borgen havde omfattet 3 Gaarde, nemlig midterst den store, egentlige Borggaard samt 2 lavereliggende Forgaarde

i N. og S. Udenfor Murene har i NV. ligget et skraanende Forplateau mellem Broen og Borgporten. Af nordre Gaard er vestre, nordre og østre Ringmur fremgravet og staar i indtil 2,5 m Højde; i NØ. Hjørne traf man Fundam. af et Hjørnetaarn, derimod var der ikke opf. Bygn. op mod Ringmurens Indersider, omend der var muret Fortanning til Tværmure. Fra nordre Gaard har en Port ført ind til midterste Gaard, der straks S. for Porten har haft en uregelmæssigt firkantet Hjørnebygn., og hvis s. og v. Ringmur er konstateret, medens Østsiden, over Havet, vist kun har haft Pallisadeværn. Her sporedes ogsaa et Bindingsværkshus. Paa den højeste Plads ved Midtgaardens Nordside har vistnok ligget et Hovedtaarn. Udgravn. er ikke endelig afsluttede, men viser dog, at Borgen er opf. af Munkesten i 14. Aarh. og inden Middelalderens Udgang forsætlig afbrændt, hvorefter Bindingsværksbygninger opførtes paa Tomten. Dette stemmer med de hist. Oplysninger. Borgens Anlæg er vistnok paabegyndt 1335, hedder det sig (S.

Ravnsborg. Den nordre Gaard.

R. D. I. p. 302), af den holstenske Grev Johan den Milde (1335 rejste Laalænderne sig mod Holstenervældet, men blev undervungne). Hans Hovedsmænd her var Krege Brockdorff og derefter Otte Breide; 1347 blev den indløst af Kongen og forlenet til Niels Hane (S. R. D. VI p. 254, 525); 1350 havde Henneke Hummersbüttel Slottet og det halve Laaland i Pant, men hans Sønner Hr. Johan og Hartvig Hummersbüttel kvitterede Kong Vald. for Pantesummen 1359, men beholdt Slottet som Len i de følgende Aar; 1366 nævnes Hartvig Hummersbüttel og 1376 Degenhard Buggenhagen som Hovedsmænd her; 1387 blev Slottet indløst fra Henning Meinstorp, og af de følgende Lensmænd kendes Lyder Kabel 1388, Hr. Anders Jepsen

Lunge 1419 og 1423, Hr. Lyder Kabel 1436, Hr. Morten Jensen Gyrstinge 1437-46, Hr. Anders Ebbesen Galt 1457, Hr. Jep Jensen Ravensberg, der formenes at have taget sit Slægtnavn af Slottet, 1459 og 1478, Hr. Johan Fikkesen 1481 og 1482, Vincents Iversen Dyre 1497, Hr. Markvard Rønnow 1503, Bjørn Andersen 1506 og 1507, Hr. Johan Oxe 1523-34. Senere var Lenet mest forenet med Halsted Kl. Slottet var i ældre Tid en anseelig og meget stærk Borg og en af Kronens vigtigste Forleninger, til hvilken laa Sønder- og Nørre-Herred samt de nærmeste Smaaøer. Som anført p. 118 benyttede Kongen nogle af dets Materialer til Anlægget af Engelborg (se Haderup, i Følgebl. til Nakskov Avis 1876, Nr. 16-17, C. M. Smidt, R., i Loll.-Falsters hist. Aarb. 1916).

Omkring Birket By, især S. for den, samt langs Stranden dels i og ved Skovene mod N., dels paa Ravnsby Mark N. for Ravnsby kendes et stort Antal Oldtidsmindesmærker (c. 100), til Dels samlede i Grupper. Saaledes ligger i Torvig Fredskov flere større og mindre Gravhøje og en Langdysser, i Kragenæs Fredskov ligeledes flere Gravhøje og to Langdysser. N. for Birket ses en halv Snes, for Størstedelen dog overpløjede Gravhøje og S. for Birket et stort Antal (c. 35) Høje, deribl. den mægtige, fredl. *Bavnehøj*, 7,5 m høj, vistnok den største Gravhøj paa Laaland; 6 andre af Højene ved Birket er ligeledes fredl. (et Par af disse er ganske anseelige). Under Ravnsby, N. for Byen, ligger til Dels i Gruppe en halv Snes Høje, deribl. en anseelig, fredl. Høj samt den mægtige,

men noget afkørte *Glentehøj*, der omslutter en stor og smuk Jættestue; de øvrige Høje her er derimod mere eller mindre forstyrrede. I Sognets øvrige Del findes saa godt som ingen Oldtidsmindesmærker.

Birket var indtil 1687 et eget Pastorat (den S. for Kirken liggende Dalbygd. var da Præstegd.), hvorefter det annekeredes til Vesterborg; det bestyredes ifl. kgl. Res. af $\frac{1}{2}$ 1877 af en Kapellan p. l., indtil det atter $\frac{1}{2}$ 1913 blev et eget Pastorat.

Fuglse Herred.

Sognene: Ringsebølle, Taagerup, Torslunde, Erindlev, Olstrup, Fuglse, Krønge, Holeby, Bursø, Nebbelunde, Sædinge, Tirsted, Skørringe, Vejleby, Hillested, Østofte, Bandholm, Fejø, Fæmø, Askø.

1648

Fuglse Herred, det midterste paa Laaland, grænser mod V. til Sønder-Hrd. og Rødby Fjord, mod S. til Østersøen, mod Ø. til Musse Hrd., paa hvis Grænse Nørre- og Søndersø (Maribo Sø) samt Røgbølle Søer ligger, og mod N. til Vordingborg Bugt. Den største Udstrækning fra Nord- til Sydkysten er c. 28 km, mod N. er Bredden c. 5 km, mod S. c. 19 km. Til Herredet hører i Vordingborg Bugt Øerne *Fejø, Fæmø* og *Askø* med de mindre Øer *Skalø, Vejro* og *Lilleø*; de langagtige, smalle Holme ved Sydkysten er nu som omtalt p. l inddæmmede, kun nogle *Smaaøer, Hyllekrog,*

Storager og *Lilleager*, er tilbage ved Sydøstkysten; i den inddæmmede Rødby Fjord hører Øen *Lang* til Herredet. De for det meste lerede Jorder er gennemgaaende lavtliggende og jævne, især mod S.; mod N. findes enkelte ubetydelige Bakkepartier. C. $\frac{1}{3}$ af Arealet er bevokset med Skov (6001 ha). Med Hensyn til Frugtbarheden hører det til Amtets bedre Herreder, idet der i Gennemsn. gaar c. 10 Td. Ld. paa 1 Td. H. Det saml. Areal udgør 30,203 ha (c. 302 km²), deraf Vandareal 498 ha. Ager og Engs Hartk. og det halve Skovskylldsh. udgjorde $\frac{1}{2}$ 1905 4922 Td. Folketallet var $\frac{1}{2}$ 1921 15,385 (1801: 7627, 1850: 12,036, 1901: 13,783). I Herredet ligger Købstaden Rødby. I gejstlig Hens. danner det med Maribo Kbst. og Landdistr. samt Rødby eet Provsti.

Fuglse Hrd. kaldes i Vald. II's Jordeb. *Fughæls- og Fuglæhæreth*. Det hørte fra 1660 til Aalholm Amt (se p. 8).

Alt i den allerældste Stenalder, da Elsdvret levede her i Landet, har der færdeses Mennesker i Hrd.; i Skottemarke Mose (Fuglse S.) er der fremdraget et lille Bopladslag fra dette tidligste Kultursnit. Ganske sporadisk har Bebyggelsen dog sikkert dengang været, og selv senere i Stenalderen, ja endog i Broncealderen har Bosættelsen i hvert Fald efter de jordfaste Mindesmærker at dømmes været meget spredt og ujævn. Af de karakteristiske yngre Stenalderes Stengrave kendes i hele Hrd. kun c. 25 og af Sten- og Broncealderes Gravhøje kun godt 200, men store Strækninger af Hrd. er helt eller saa at sige helt blottet for disse jordfaste Oldtidsmindesmærker, saaledes hele Midtpartiet, fra Østofte og Vejleby S. i V. til Bursø S. i Ø., samt den tilstødende sydvestl. Del undtagen Egnen ved Rødby, hvor der har været en lille, ejendommelig Gruppe Jættestuer. De jordfaste Sten- og Broncealderes Mindesmærker holder sig dels til Nordsiden, dels til Hrd.s sydøstlige Parti. Med Jernalderen har Bebyggelsen bredt sig videre ud; der er flere Steder gjort Fund af Grave og Bopladser samt Fund af anden Art, deriblandt det største hidtil kendte Bopladslag fra den ældre Jernalder (ved Vejleby) og et af de betydeligste Sølvfund fra Vikingetiden.